

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
Üldise Ajaloo Kateeder

H i l l e S a r v

FASISTLIK LAPUALIIKUMINE SOOMES JA SOOME
DEMOKRAATLIKE JÕUDUDE VÕITLUS TEMA VASTU

Diplomitöö

Juhendaja: TRÜ
NSVL Ajaloo Kateedri
prof. H. M o o s b e r g

Tartu, 1966

I S i s s e j u h a t u s .

Fašism s.o. finantskapitali kõige reaktsioonilisemate, kõige šovinistlikumate, kõige imperialistlikumate elementide avalik terroristlik diktatuur¹, astus ajalooareenile Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga alanud kapitalismi üldkriisi esimesel perioodil. Fašismi kehtestamine väljendab seda, et valitsev kodanlus ei ole võimeline oma võimu tavaliste "demokraatlike" vahenditega enam säilitama.

Fašism astub välja antikommunistlike jõudude eesotsas, tema põhilöök on suunatud kommunistlike ja töölisparteide ning teiste progressiivsete organisatsioonide vastu.

1920. aastatel kehtestati fašistlik kord Itaalias ja Ungaris, seejärel Saksamaal ja terves reas teistes maades. Püüdeid fašistliku korra kehtestamiseks esines kahe maailmasõja vahelisel ajajärgul kõigis kapitalistliku Euroopa riikides. See ilmnas mitmesuguseid nimetusi kandvates fašistlikes liikumistes. Üks sellistest fašistlikest liikumistest oli ka nn. isamaaline talurahvaliikumine ehk lapualiikumine Soomes 1929.-1932.a.

1961.a. avaldas Soome ajaloolane Ch.L. Lundin oma raamatus "Soome teises maailmasõjas"² kahetsust, et keegi pole veel avaldanud põhjaliku uurimust lapualiikumisest. Selline uuri-

1 Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tlln, 1961, lk. 49.

2 Lundin, Ch.L., Suomi toisessa maailmansodassa, Jyväskylä, 1961.

mus oleks tähtis nii Soome ajaloo seisukohalt kui ka rahvusvahelise fašismi tundmaõppimiseks¹.

Põhjaliku käsitlemise puudumine seletub teatud määral sellega, et lapualiikumise arhiiv on raskesti kättesaadav mitte ainult demokraatlikele, vaid ka kodanlikele ajaloolastele. Ilmselt on teatud ringkonnad Soomes ka praegu huvitatud sellest, et nende osa 1929.-1932.a. sündmustes jääks avalikkuse eest saladusse².

Ei saa aga öelda, et lapualiikumisele oleks ajaloolaste ja ühiskonnategelaste poolt vähe tähelepanu pööratud. Meile kättesaadavad materjalid selles küsimuses võib jagada nelja rühma sõltuvalt väljaandmise kohast ja ajast:

1. Lapualiikumise tegelaste poolt liikumise käigus ja 1932.a. järel koostatud kirjutised-eranditult liikumist propageerivad ja õigustavad. Nende raamatute - L. Ingmani "Lapuatalurahvaliikumine Soomes"³, A. Kajani "Lapua tõus"⁴ jne. - väärtus seisneb neis toodud hulgalises faktilises materjalis. Tüüpiliseks näiteks sedaliiki raamatutest on Soome Kaitseväe tegelase, lapuameelse ajalehe "Aja Sõna" toimetaja A. Somersalo "Tõde Mäntsälä last"⁵, kus autor esitab lugejale

- 1 Lundin, Ch.L., ~~Suomi toisessa maailmansodassa~~, Jyväskylä, 1961. *op. cit.*, lk. 78.
- 2 Salomaa, E., Suuri raha & Isänmaa Co, Kuopio, 1961, lk. 105-106.
- 3 Ingman, L., Die Lapua-Bauernbewegung in Finland, Helsinki, 1930.
- 4 Kajan, A., Lapuan nousu, Jyväskylä, 1930.
- 5 Somersalo, A., Totuus Mäntsälästä, Toinen painos, Helsinki, 1932.

1) Soome ajakirjanduses avaldatud andmetele toetuva ametliku versiooni Mäntsälä mässust 1932.a. märtsi alguses; 2) autori isiklikud mälestused ja tähelepanekud mässupäevilt; 3) Mäntsälä mässule järgnenud kohtuliku uurimise protokollid.

A. Somersalo raamat näitab selgelt, millised jõud olid tegevad Mäntsälä mässu s.o. fašistliku riigipöörde katse läbikukutamisel Soomes. A. Somersalo püüab jätta muljet, et mäss polnudki õieti mingi mäss. See on ka mõistetav, sest autori mõttekaaslased viibisid 1932. aastal, "Tõde Mäntsäläst" ilmumise ajal, Soome vanglates süüdistatuna mässu organiseerimises. Ent A. Somersalo poolt toodud materjal lükkab tähelepanekul jälgimisel tema enese versiooni ümber.

Samasse liiki kuulub ka Soome ajakirjandus aastatest 1929-1932, millest käesoleva töö kirjutamisel on kasutatud Soome Sotsiaaldemokraatliku Partei ja tema liikmesorganisatsiooni Akadeemiline Sotsialistide Selts (Akateeminen Sosialisti-Seura) väljaandeid ("Soome Sotsiaaldemokraat") ja "Törvik"¹, millistes on väljendatud nimetatud partei või rühmituse seisukohad.

Soome Kommunistliku Partei ja Soome Sotsiaaldemokraatliku Partei materjalidest sellest perioodist on kättesaadavad SKP 1931.a. konverentsi otsused² ja SSDP 1933.a. kongressi protokollid³.

1 "Suomen Sosialidemokraatti", "Soihtu".²

1

2 Suomen valtiollinen tila ja SKP:n tehtävät, lähinämät SKP:n puoluenferenssin päätöslausunto, 1931.

3 Pöytäkirja SSD XVI puoluekokouksesta Tampereella 25.-28.V 33, Helsinki, 1934, (Pöytäkirja SSD XVI puoluekokouksesta).

2. 1929.-1932. aastal jälgis kodanliku Eesti ajakirjandus suure huvi ja tähelepanuga sündmusi Soomes. "Päevaleht" ja "Yaba Maa" suhtusid teadetesse Soomest küllaltki kainelt. "Päevalehe" väliskommentaator H. Tammerjuhtis algusest peale tähelepanu lapuallikumise kaldumisele fašismi.

3. 1930.-1940. aastatel ilmus ka Nõukogude Liidus mõningaid töid, kus püüti välja selgitada eelkõige lapuallikumise tekkimise põhjusi ja anda kogu liikumisele marksistlik hinnang. Kaalukama ja sügavaima uurimusena võib nimetada N. Tähti "Fašism ja Soome küla"¹. SKP omaaegse juhtiva tegelase O. Vilmi ja J. Juvenaliuse raamatud² Soome fašismist ja klassivõitlusest on ilmunud 1931.a., seega enne lapuallikumise tegelikku lõppvaatust - Mäntsälä mässu. Käesoleva töö seisukohalt pakuvad nimetatud kaks autorit enam huvi Soome Kommunistliku Partei ja Soome Sotsiaaldemokraatliku Partei osa kindlaksmääramisel lapuallikumise esimesel perioodil.

1942.a. avaldas J. Krastõn, rahvuselt lätlane, brošüüri "Soome fašismi ikke all", kus väga õigesti märgitakse ära, et Soomes lapuallikumise lüüasaamine polnud veel fašismi lüüasaamine³. Lapuallikumise käsitlemisel esineb J. Krastõnil sageli faktilisi vigu.

4. Kaasaajal on kogu maailmas kasvanud huvi fašismi ole-

1 Tähti, N., Fašismi ja suomen maaseutu, L., 1935.

2 Бульвин, О., Фашизм в Финляндии, 1931.
Юткеними, Ю., Третья масса в Финляндии,
М.-Л., 1931

3 Крastiнов, Я., Фашизм и его роль в развитии,
М., 1942.

muse vastu. Sellega seoses on tõusnud huvi ka lapualiikumise vastu Soomes, nagu näitab eelpooltoodud viide Ch'L. Lundinile.

Kahjuks polnud käesoleva töö kirjutamisel võimalik kasutada kapitalistlikus maailmas autoriteetsema 1929.-1932.a. Soome sündmuste käsitleja Marvin Rintala tööd "Kolm põlvkonda: Äärmine parempoolne suund Soome politikas", ilmunud 1962.a. USA-s¹.

Teise maailmasõja järel Soomes ilmunud raamatud, kus ka lapualiikumine käsitlemist leiab, võib omakorda kahte alaliiki jagada:

a) kodanlike ajaloolaste tööd. Lapualiikumist nimetatakse neis kas lihtsalt isamaaliseks talurahvaliikumiseks või siis parempoolseks radikaalseks liikumiseks (Korhonen, A., Soome ajaloo käsiraamat)². Lapualiikumise lüüasaamise järel pöördus Soome riigikord kodanlike autorite käsitluses jälle demokraatia teele tagasi³.

b) Demokraatline ajaloolaste ja ühiskonnategelaste-marksistide teaduslikud tööd ja mälestusteraamatud. Demokraatlike autorite kollektiivi poolt kirjutatud "Kaks aastakümnet Soome sisepoliitikat. 1919-1939"⁴ näitab, et lapualiikumise

1 Rintala, M., Three generations. The Extreme Right Wing in Finnish Politics, 1962.

2 Korhonen, A., Suomen historian käsikirja, Jälkimmäinen osa, Porvoo-Helsinki, 1949.

3 Kuosa, T., Jokamiehen Suomen Historia, Porvoo-Helsinki, 1963.

4 Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikka, 1919-1939, Historian Aitta. XVI, 1964, (Kaksi vuosikymmentä).

põhijõu moodustasid soome taluomanikud, nende pojad ja põl-
lutöölised s.o. umbes sama koosseis, kes 1920. aastatel kuu-
lus streigimurdjate organisatsiooni "Ekspordirahu". Autorid
püüavad leida ka tegureid, mis sundisid Soome avalikkust
1930.a. suvest alates liikumisele selja pöörama. "Kaks aas-
takümnet" ei kõhkle lapuallikumist fašistlikuks nimetamast,
kuid hoidub hinnangu andmisest Soome riigikorrale pärast
1932. aastat.

Soome Kommunistliku Partei juhtiv tegelane Erkki Salomaa
pühendab oma raamatus "Suur raha & Isamaa Co"¹ peatähelepa-
nu Soome suurkodanluse osa paljastamisele lapuallikumises.
Nestori Parkkari², kes lapuallikumist ja fašismi Soomes omal
nahal tunda sai, toob väga huvitavaid andmeid Soome töölis-
te ajalehe "Töölisorganisatsioonide Teataja" kohta seoses
lapuallikumise tõusuga.

Ainus teadaolev katse lapuallikumist periodiseerida kuu-
lub N. Tähtile. N. Tähti periodiseering on täiesti arvesta-
tav ka praegu. Kuid N. Tähti käsitluses lõppeb lapualliku-
mine liikumise ja fašismi võiduga Soomes 1931a. veebruaris.
Kaasajal on üldine seisukoht, et lapuallikumine lõppeb 1932.
a. märtsis liikumise lüüasaamisega. Käesoleva töö autor ja-
gab aga N. Tähti seisukohta, et Soomest sai 1930. aastate
alguses fašistlik riik.

Lapuallikumises on eraldatavad kolm perioodi, mis on
ka käesoleva töö kirjutamisel aluseks võetud.

I periood: 1929.a. novembrist kuni talupoegade Helsingi-

1 Salomaa, E., Suuri raha & Isänmaa Co, Kuopio, 1961.

2 Parkkari, N., Väkiwallan modet, Helsingi, 1960.

marsini 7. juulil 1930.a. s.o. lapuallikumise tõusuperiood antikommunismi loosungi all. Liikumine ainsaks järjekindlaks vastaseks sellel perioodil oli SKP, kelle juhtimisel tegutses Soome Töölise ja Väikepõllupidajate Partei ning tema eduskunnarühm.

II periood: 1930.a. 7. juulist 1931.a. 15.-16. veebruarini. Lapuallikumise kommunismi vastane loosung kasvas üle marksismi-vastaseks loosungiks, mida kasutati laiemate demokraatlike ringkondade tagakiusamiseks. Soome valitsus ja suurkodanlus saavutasid ühe võidu teise järel. Samaaegselt kasvas sotsiaaldemokraatide ja liberaalse kodanluse vastupanu lapuallikumisele.

III periood: 1931.a. veebruarist 1932.a. märtsi alguseni. Lapuallikumine jättis kõrvale maski ja esines oma loomlikes fašistlikes värvides eesmärgi nimel - kehtestada Soomes fašistlik diktatuur. Sellisena leidis ta vastupanu nii maa demokraatlikes jõududes kui ka Soome suurkodanluses, kes ei pooldanud avalikku fašistlikku diktatuuri.

Käesolev töö seab oma eesmärgiks jälgiada lapuallikumise tekkimist ning eriti tema allakäiku s.o. algselt isamaalise talurahvalikumisena Soomele õnnistuseks kuulutatud lapuallikumise osutumist fašistlikuks liikumiseks, välja selgitada need jõud, mis algusest peale võitlesid lapuallikumise vastu; tegurid, mis sundisid 1930.a. liikumist toetavaid isikuid ja rahvakihte muutma oma suhtumist lapuallikumisse ning 1932.a. märtsis koguni Mäntsälä mässu vastu välja astuma.

Töö ei pretendeeri küsimuse lõplikule lahendamisele:

kättesaadavate materjalide vähesus teeb niisuguse preten-
siooni enneaegseks.

Loodetavasti suudab ta aga panna aluse püstitatud üles-
ande edasiseks lahendamiseks nõukogude ajalooteaduse poolt.

II FÄSISTLIKU LAPUALIIKUMISE TEKKIMINE JA ESIMENE PERIOOD

1918. aastal kodusõja lõppedes oli kodanliku Soome majandus raskes olukorras. Iseseisvumine oli Soome jätnud ilma laia Venemaa turgudest ja abist. Tuli saada välislaene majanduse taastamiseks ja rekonstrueerimiseks, leida uued turud Lääne-Euroopas.

Esimese Maailmasõja järel vajas Euroopa suurel hulgal metsamaterjali taastamistöödeks. Soome sai seda anda. 20. aastate esimesel poolel kujunes puit Soome tähtsamaks eksportartikliks. Väljavedu soodustas veel seegi, et teine suur metsaeksportöör - Nõukogude Venemaa - oli tollal maailmaturul veel sõnaõiguseta.

Nõudmine puidu järele õhutas metsatöötlemist suurendama ja tõstis ta Soome majanduses tähtsaimale kohale¹.

1927. aastal ulatus tööstuse kogutoodang Soomes 12382,4 miljoni margani, 46% sellest langes paberile ja puidule. Maa väljaveos oli puidu osatähtsus veelgi suurem: 1927.a. hõlmas puit Soome ekspordist 59,2%, paber 26,7%; tulu metsaekspordist Soomele oli 1927. aastal 2 miljardit marka.

1922-27 suurenes puidutöötlemisettevõtete arv (koos paberivabrikutega) 717-lt 929-le, s.o. 29,6% võrra, tööliste arv neis 30,9% võrra².

1926. aastast alates hakkas Soomega maailmaturul edukalt

1 N. Tähti, op.cit., lk.9.

2 sealsamas, lk.6 jj.

konkureerima Nõukogude Liit. Pakkumise suurenemine põhjustas hindade langemise. Samal ajal vähenes nõudmine puidule üldse. Sõjahaavad olid parandatud, Euroopa puiduturg oli külastunud.

1928.a. alguses sai Soome realiseerida saelaudu 300 000 standardi võrra vähem kui eelmisel aastal samal ajal¹.

Raskused väliturul kajastusid maa siseelus: 1929.a. alguses oli Soomes juba 200 suletud saeveskit, 7000 töötut metsatöölisi². Soome saeveskiomanike keskliit vähendas tootmist 10% võrra³.

1928-29.a. majanduslikud raskused polnud juhuslikku laadi; nad tähendasid majanduskriisi algust. Kriis teravnes veelgi pärast seda, kui 1929. aastal USA-s alanud majanduskriis levis ülemaailmseks.

Soome toodangu brutoväärtus alanes 1929.a. 1928. aastaga võrreldes 531 miljoni s. marga võrra⁴.

Soome kodanluse olukorda raskendas Soome töölisklassi kriisiolukorras suurenenud aktiivsus. Pärast verist võitu Soome töölisklassi üle 1918.a. Kodusõjas unistas Soome kodanlus, et valges Soomes ei saa töölisliikumine enam iial pead tösta. Sellel unistusel polnud määratud täituda. Kuigi Soome Kommunistlik Partei oma loomisest (1918.a. augustis) alates sai Soomes tegutseda vaid illegaalselt, jätkas ta järjekindlalt võitlust töölisklassi ridade koondamiseks. Kodanlu-

1 N. Tähti, op.cit., lk.10.

2 "Päevaleht", 2.dets. 1929.

3 N. Tähti, op.cit., lk.10.

4 Suomen Tilastollinen Vuosikirja, 1930, lk.104-105.

se pealetungi tingimustes oli see äärmiselt raske.

1920. aastal loodi Soomes klassivõitluse positsioonil seisev legaalne Soome Sotsialistlik Töölispartei. Kaks aastat hiljem suutis SSTP viia Soome Eduskunda 27 oma esindajat. Soome Sotsialistlik Töölispartei sai tegutseda vaid 1923.a. augustini. 3. augustil 1923 areteeriti üle kogu maa ca 300 SSTP juhtivat tegelast ning kõik tema eduskunnarühma liikmed. Suleti kõik SSTP organisatsioonid ja perioodilised väljaanded. 1925.a. kuulutas Soome Kõrgem Kohus SSTP laiali saadetuks.

1924.a. Eduskunna valimistele läksid Soome töölised ja väikepõllupidajad iseseisva valimisblokina. Valimiskampeania käigus tekkis uus partei - Soome Tööliste ja Väikepõllupidajate Partei (STVP), mis kujutas enesest SSTP töö edasiviijat ja SKP üht legaalset hoova. 1924.a. valimistega loodi Soome Eduskunnas 18 liikmeline tööliste huve kaitssev rühm. 1927. aastal kasvas see 20 liikmeliseks. 1929.a. valimised andsid STVP-le veel 3 kohta. 23-liikmelise Soome Tööliste ja Väikepõllupidajate Partei eduskunnarühma koosseisu kuulus ka kommuniste¹.

1918.a. detsembris oli rühm vana, 1899.a. asutatud Soome Sotsiaaldemokraatliku Partei liikmeid eesotsas Vainö Tanneriga²

1 *Из истории Коммунистического Трудящегося Социал-демократического Партии Финляндии, М., 1960, (Из ист. КПФ), к. 52 жж.*

2 Vainö Tanner, sünd. (1881, 1918. aastast SSDP juht. Soome peaminister 1926-1927; rahandusminister 1937-1939 ja 1942-1944; välisminister 1939. 1958. aastast jälle SSDP juht.

asutanud uue Soome Sotsiaaldemokraatliku Partei (SSDP). Uus SSDP mõistis hukka vana SSDP revolutsioonilise võitluse ning asus algusest peale SKP:kui vana SSDP revolutsiooniliste traditsioonide kandja suhtes vaenulikule positsioonile. Sotsiaaldemokraatide vastutöötlemisest hoolimata oli SKP mõju töölisliikumisele tugevnenud tänu legalsete töölisorganisatsioonide ja eriti tööliste endi säästudega ehitatud töölistajade ärakasutamisele. Soome tööliklass võitles aktiivselt oma olukorra parandamise eest. Seda tunnistavad 1927. aastal seitse kuud kestnud 10 000 osavõtjaga Turu metallitööliste streik¹, suur sadamatööliste streik 1928. aastal², kümnekuuline kummitööstuse tööliste streik jne.³.

Repressioonid ei suutnud tööliklassi võitlust murda. Streigiti hoolimata sellest, et peaaegu iga päev pandi töölikvartalites toime läbiotsimisi ja vangistamisi. Ainuüksi 1926.a. 3. detsembrist 1927.a. 9. detsembrini võimul olnud V. Tanneri valitsuse ajal vangistati rohkem kui 200 töölist ja kommunisti⁴.

Kriisiraskuste veeretamine töötavate masside õlgadele oleks Soome kodanlusele olnud väljapääsuks majanduskriisist. Kasumi säilitamiseks pidi kodanlus kärpima tööliste elatus-taset. Vanade, Soome kodanluse poolt juba järeleproovitud vahenditega poleks see enam võimalik olnud. Jäi üle fašistlik diktatuur.

1 N. Tähti, op.cit., lk.14.

2 "Päevaleht", 4.okt. 1928.

3 Крестинск, Я., op.cit., lk.23.

4 Изв. уст. КНФ, lk.68.

lik diktatuur.

Selleks tuli kodanlusel koondada antikommunismi lipu alla töölisklassi eesrindliku väesalga SKP vastu kõik maa reaktsioonilised ning antud olukorraga rahulolematud jõud. Töölisklassi vastupanu murdmise järel võis asuda demokraatia jäänuste likvideerimisele fašistliku diktatuuri kehtestamisega.

Milliste kindlate ja potentsiaalsete toetajatega võis Soome suurkodanlus (metsatöösturid ja pankurid) sealjuures arvestada?

Kindlate toetajatena tulid arvesse need, kes olid kodusõjast kaasa toonud pimedat viha kommunismi, Nõukogude Venemaa vastu, ja kes kõiges, isegi oma pettunud lootustes paremale elule iseseisva Soome tingimustes süüdistasid, nagu nende juht kodusõja päevilt - Soome kodanlus - seda ees teigi, soome kommuniste.

Selle veendumuse vääramiseks oli SKP tegevus, eriti külas, liialt nõrk. 1918.-19.a. G. Mannerheimi¹ valge armee tuumiku moodustanud kodanlik kaitseliit (Suomen Suojeluliitto) oli 1921.a. reorganiseerimise järel kasvanud 100 000 meheliuks, koondades maal jõukaid talupoegi, nende lapsi, haritlasi, väikekodanlust.

Relvastatud Soome Kaitseliit koos oma naisorganisatsiooniga

1 Mannerheim, Carl Gustaf Emil, vabahärra, (1867-1951).

Tennis tsaariarmees 1887-1917, 1918.a. riigihoidja, 1931-39 Soome Kaitse-
nõukogu esimees, 1939.a. Soome Kaitsejõudude ülemjuhataja, 1941-1944 Soome marssal, 1944.a. augustist - 1946.a. märtsini Soome president.

Suri Sveitsis.

niga "Lotta Swärdiga" oli kogu oma olemasolu kestel olnud tugevaks vastukaaluks Soome kommunistlikule ja töölisliikumisele. Ei tohi aga unustada, et kaitseliit oli andnud truudusvande vabariigi presidendile ning allus otseselt talle kui seaduslikule võimule.

Vastukaalu-organisatsioon vasempoolsele ametiühinguliikumisele oli 1920.a. veebruaris tööandjate poolt loodud Riigi Tööväe Lendsalkade Organisatsioon (Valtakunnan Lentävien Työjoukkojen Järjestö), mis hiljem nimetati ümber "Ühing-Ekspordirahuks" (Yhtymä-Vientirauha). Rahvasuus kutsuti "Ekspordirahu" kõige sagedamini streigimurdjate kaardiväeks või, organisatsiooni juhi Martti Pihkala nime järgi, Pihkala kaardiväeks.

Streigimurdjate värbamisega tegelesid "Ekspordirahu" agendid põhiliselt küladest. Üks esimesi värbajaid oli ka taluperemees Vihtori Kosola Lapualt¹ (kirikuküla Vaasa läänis, Lõuna-Pohjanmaal).

Pihkala kaardiväe suurt ulatust näitab kasvõi seegi fakt, et 1928.a. suure sadamatöölise streigi murdmiseks värvati Soome küladest ca 25 000 meest, neist põhiosa Lõuna-Pohjanmaalt: talupojad, nende pojad, põllutöölised, kes olid otseselt huvitatud metsa ja põllumajandussaaduste väljaveost, mida sadamatöölise streik takistas.

1 Kosola, Vihtori Iisakki, (1884-1936). Soome jäägriliikumise tegelane Esimese Maailmasõja päevil, 1918.-1919.a. võttis osa Soome kodusõjast G.Mannerheimi armees. 1920. aastatel "Ekspordirahu" värbaja, 1930-32 lapualiikumise ametlik juht. 1934-1936 IKL-i esimees.

Ideoloogiliselt oli talupoegi lihtne veenda. Nõukogude Liidu edusamme puidu ja põllumajandussaaduste (mis olid ka Soome tähtsamad eksportartiklid) turustamisel maailmaturul soodustavad kommunistide poolt, ametiühingute poolt juhitud streikijad, kes pannes seisma väljaveo või tootmise, toovad suurt kahju isamaale, mille eest samad talupojad 1918-19. a. sama Nõukogude Venemaa vastu olid võidelnud¹.

Eelpooltoodud kaht organisatsiooni ühendas testud määral 1929.a. loodud Soome Valgete Rindemeeste Liit (Suomen Valkoisten Rintamamiesten Liitto) Eino R. Haarla juhtimisel².

Rääkides Nõukogude Liidule vaenulikest organisatsioonidest Soomes oleks ebaõige jätta nimetamata üliõpilasorganisatsiooni Akadeemiline Karjala-Selts (Akateeminen Karjalaiseura, AKS), loodud 1922.a.

Tartu rahuga Nõukogude Venemaa ja Soome vahel 14.X 1920 kaotas Soome mõningad enne Soome Suurvürstiriigi koosseisu kuulunud alad, nende hulgas ka Repola ja Porajärvi kihelkonnad Karjalas. Nende kihelkondade ja kogu Karjala liitmine Soomega (hiljem nõuti Suur-Soomet Uraalideni) oli AKS'i üks põhieesmärke. Sellega seoses kasvatas AKS oma ligi paaritud-handelist liikmeskonda (jõukate talupoegade, Soome kodanluse lapsed) ägedas natsionalismi ja vene-vaenu vaimus. AKS oli tihedalt seotud Soome Kaitseliiduga. Ta ridadesse kuulusid üksnes meessoost üliõpilased, kelledest kõik, kes olid suutelised kandma relva, olid kohustatud kuuluma kaitseliitu. Vilistlaskonna-õpetajad, arstid, vaimulikud, ohvit-

1 Kaksi vuosikymmentä, lk.151 jj.

2 Salomaa, E. op.cit., lk.60.

serid jne. - kaudu levitas selts natsionalismi ja vaenu Nõukogude Liidu vastu oma loomisest alates¹.

20. aastate lõpuks oli Soomes välja kujunenud kodanlikud parteid: Rahvuslik Koondus, Maaliit, Progressistide partei ja Rootsi Rahvapartei.

Nendest parteidest parempoolsem oli 1918.a. asutatud Rahvuslik Koondus, kuhu kuulusid suurkapitalistid, maaomanikud, intelligentsi reaktsioonilise osa, ohvitsere, vaimulikke. Ta ühendas seega ringkondi, kellele fašistlik pööre oluks igati teretulnud².

Parempoolseks parteiks peeti ka Rootsi Rahvaparteid. Partei parempoolsus on mõistetav arvestades positsiooni, mida rootslased sajanud Soome majandus ja kultuurielus on omanud. On aga selge, et liiga äge soome isamaalisuse rõhutamine ei või leida toetust sellest parteist.

Soome parteidest liikmete arvu poolest suurim oli Maaliit, asutatud 1906.a. Maaliidu liikmete põhiosa moodustasid väike- ja kesktalupojad, tema poliitika põhijoone määrasid partei juhtkonnas olevad suurpõllumehed ja maakodanlus³.

Maaliit koos Progressistide parteiga (Edistyspuolue) moodustasid Soome keskparteid. Nimetatud parteide niisugune asend tegi nad kõikuvaiks, sõltuvaiks teistest parteidest nii pahemalt kui paremalt poolt.

Tolleaegse maaliitliku valitsuse (moodustatud 1929.a.

1 Suomi-Pohjolan Etuvartio, Helsinki, 1937, lk.95 jj.

R.Palmgren, Suuri linja, Helsinki, 1948, lk.211 jj.

2 *Из вст.* К17Ф; lk.7.

3 sealsamas, lk.52.

augustis, peaministriks K. Kallio¹) püsimine sõltus oluliselt sotsiaaldemokraatide ja rootsi partei eduskunnarühmade toetusest.

Parteide eduskunnarühmade tasakaalutus tingis valitsuste lühikese elues. K. Kallio valitsus oli L.K. Relanderi² (valitud 1925) ametiaja 4 aasta jooksul juba kuues. Seega oli valitsuste püsimise aeg keskmiselt alla aasta.

Valitsuse lahkumise põhjuseks võis saada lihtne umbusalduseavaldus valitsusele. Sellistes tingimustes oli raske läbi viia seadusi, eriti sotsiaalseid seadusi, mille suhtes igal parteil oli oma seisukoht. K. Kallio valitsusele eelnenud Mantere valitsusele oli saanud saatuslikuks ametnike palkade reguleerimise küsimus, mille suhtes valitsus ja eduskund ei jõudnud kokkuleppele. Alalised vaidlused eduskunnas oma partei huvide kaitseks olid vastumeelsed kõigile, kes olid huvitatud seaduste kiirest kehtestamisest.

Soome kodanlikud parteid polnud oma koosseisult kaugeltki ühtsed. Alus vastuoludeks oli olemas. Esiialgu olid nad ühendatavad võitluseks kommunismi vastu.

Sellel pinnal oli Soome kodanluses teatud toetust loota ka SSDP juhtkonnalt, kes olid huvitatud Soome Kommunistliku Partei mõju väljatõrjumisest töölisliikumisest.

Esimene katse luua Soome fašistlikku organisatsiooni kuk-

1 Kallio, Kyösti, (1873-1940). S.Eduskunna liige 1904-1937. 1908. aastast Maaliidu juht. Soome peaminister 1922-24, 1929-30, 1936-37; Soome president 1937-1940.

2 Relander, Lauri Kristian, (1883-1942), dr.phil. 1909. aastast Maaliidu Keskkomitee liige. Soome president 1925-1931.

kus läbi. 1929.a. alguses loodud fašistlik "Lalliliitto" läks pea hingusele. Avalik fašism oli Soomes ebapopulaarne; maa demokraatlikud traditsioonid liialt tugevad.

Soome rahvas oli enesele 20. sajandi alguses kätte võidelnud ühekojalise rahvaesinduse. Esimesena maailmas olid saanud valimisõiguse Soome naised. Soome põhiseadus, kuigi riigi poliitiline politsei seda iga päev rikkus, oli üks demokraatlikumaid. Karistusena ei nähtud ette surmanuhtlust. Niisuguste saavutuste kaitsmine oli südamelähedane enamusele Soome rahvast. Soome kodanlus pidi arvestama, et kindlate vastastena astuksid fašistlike püüete vastu välja põrandaalused SKP ja Soome Kommunistlik Noorsooliit (SKNL).

Legaalset vasempoolset töölisliikumise organiseerimisel, millele SKP O.V. Kuusineni juhtimisel pühendas suurt tähelepanu, tegid suure töö legaalsed väljaanded, eriti üldrahvalik poliitiline ajaleht "Töölisorganisatsioonide Teataja" ("Työväenjärjestöjen Tiedonantaja") ja noortežurnaal "Leek" ("Liekki").

Vasempoolsed töölisorganisatsioonid, poliitilistest organisatsioonidest kuni karskusseltsideni, võitlesid maa demokraatliku arengute eest, rahva elatustaseme madaldamise vastu, sõpruse ja rahu eest Nõukogude Liiduga. Selle leegaalse vasempoolse liikumise hingeks oli SKP. Kuivõrd populaarsed olid eelpooltoodud nõudmised, näitab fakt, et 1929. a. Soome Eduskunna valimistel koondasid nad enese ümber 128 164 valijat.

Samu nõudmisi toetas ka Soome Ametiühingute Liit, mille ridadesse kuulus 92 000 töötajat, Akadeemiline Sotsialis-

tide Selts jne. 1927. aastast organiseeris põrandaalune SKNL legaalseid töölisnoorte õpperinge. 1928. a. sügisel oli neis juba 10 000 noort. Õpperingidel oli ca 500 kunstilise isetegevuse rühma.

1929. aastal noorte vasempoolne liikumine elavnes. Selle aasta juunis peeti üle kogu maa õpperingide esindajate nõupidamisi, augustis toimunud õpperingide seminar Vaasas äratas laialdast äthelepanu¹.

Loodud sõprussidemete kinnitamiseks korraldas Vaasa noortööliste õppering 24.-25. nov. 1929.a. Lapual sealse õpperingiga ühised koosolekud, millest võtsid osa ka Pietarsaari, Kokkola ja Seinajõe samalaadsete ringide esindajad. Piduliku sündmuse puhul oli osa töölisnoori riietatud punastesse vene särkidesse ja kandsid mütsil viisnurkseid punatahti. Rühm kohalikke ja ümberkaudsete külade elanikke, nende hulgas ka kaitseliitlasi, tungis 25. nov. koosolekuruumi ja ajas kokkutulnud laiali, kusjuures punased särgid rebiti katki ja nende kandjad pekati läbi².

Mõne päeva pärast esinesid kommunistliku (s.o. Soome Tööliste ja Väikepõllupidajate Partei) eduskunnarühma liikmed valitsuse ees arupärimisega Lapua vahejuhtumi kohta³. 3. detsembril vastasid siseminister Linturi (kes vahepeal oli juba jõudnud saata ringkirja läänide kuberneridele, milles keelati punaste särkide ja riigivaenulike märkide kandmine) ja peaminister K. Kallio arupärimisele õigustades koos-

1 *Uy uci. x 17 9*, lk.58 jj.

2 Parkkari, N., op.cit., lk.19.

3 "Vaba Maa", 1.dets. 1929.

oleku laialiajamist Lapual Valitsuse vastus sai eduskunnas enamuse.¹ 3. detsembril eduskunnaga ühisele keelele jõudnud valitsus sai sellest julgust ja juba järgmisel päeval esitati eduskunnale otsustamiseks valitsuse palve määrata Soome poliitilisele politseile 200 000 s. marga suurune erikrediit kommunismi vastu võitlemise hoogustamiseks.

Üllatuslikult kukkus ettepanek läbi. Vastu hääletasid kommunistid ja sotsiaal-demokraatlik eduskunnarühm ning 14 rootsi partei esindajat - kokku 94 saadikut².

Novembri lõpus ja detsembri alguses toimus rida koosolekuid Sortavalas, Hämeenlinnas, Mikkelis, Kuopios, Kotkas jm. kus nõuti valitsuselt otsustavaid samme võitluses kommunistide ja nende poolehoidjate vastu. Suurem koosolek leidis aset Lapual 1. detsembril 1929 ca 3 000 osavõtjaga³. Kohal olid esindajad Lõuna- ja Kesk-Pohjanmaalt; Põhja-Soome, Kesk-Soome, Karjala mitmetest valdadest - suuremas osas kodusõja valged rindemehed, ka kodanlikud rahvasaadikud. Koosolek toimus Vaasa maaliitliku "Ilkka" toimetaja Artturi Leinoneni eesistumisel, sekretärina tegutses abikohtunik Lauri Halme, samuti Vaasast⁴.

Ettekande pidas Vihtori Kosola, kes tuletas koosolijatele meelde, et Soome kõrgem kohus oli juba 1925. aastal Soome Kommunistliku Partei (mõeldud Soome Sotsialistlikku Töölisparteid - H.S.) laialisaadetuks kuulutanud. Sellest hooli-

1 "Vaba Maa", 5.dets. 1929.

2 "Päevaleht", 6.dets. 1929

3. sealsamas, 3. dets. 1929

4 Kajan, A., ~~Lapuan nousu, Jyväskylä, 1930, lk.35 jj.~~ *op. cit.*

mata tegutsevad kommunistid edasi. "Kas poleks juba aeg see kõrgema kohtu otsus... täide viia. Otsus kui selline on hea, kui ta ka tegelikult praktikas on rakendatud", lõpetas V.Koosola¹. Koosolek nõudis, et kommunistide vastu võetaks tarvitusele kõige karmimad abinõud kuni surmenuhtluseni².

Lapual ja mujal valiti toimkonnad sidepidamiseks mõttekaaslastega.

7. detsembril saabus Helsingisse kahekümneliikmeline Lapua delegatsioon oma nõudmisi märgukirjana valitsusele esitama. Lapua delegatsioon võeti valisuse ja presidendi poolt sõbralikult vastu. Peaminister K. Kallio märkis oma kõnes, et lapualaste ja valitsuse huvid on ühtsed. 7. detsembril kell 16 võeti delegatsioon vastu ka Soome Éduskunnas. Kohal olid kõik eduskunnarühmad v.a. sotsiaaldemokraatlik³.

Siiski ei oldud Lapual sõidu tulemustega rahul: valitsuse lubadused olevat olnud liialt üldsõnalised⁴.

Lapua delegatsiooni järel saatsid oma esindajad valitsuse jutule ka teistes Soome piirkondades peetud koosolekud.

See koosolekute ja delegatsioonide saatmise laine sai üldnimeks kommunisti-vastane isamaaline talurahvaliikumine e. lapualiikumine.

Valitsus ruttas delegatsioonide nõudmiste täitmisega. Juba detsembri teisel poolel oli eduskunna kaaludel valitsuse ettepanek seltside ja ühingute seaduse muutmiseks. Muu-

1 Ingman, L., ~~Die Lapua-Bauernbewegung in Finland~~,
Helsinki, 1930, lk.7.

2 "Päevaleht", 3.dets, 1929.

3 "Vaba Maa", 8.dets. 1929.

4 Rajan, A., op.cit., lk.54.

detud seadus pidi kergendama "ühiskonna vastu võitlevate organisatsioonide sulgemist".

Esimesel hääletamisel 17. detsembril 1929 hääletasid ettepaneku vastu kommunistid, sotsiaaldemokraadid ja osa rootslasi¹. Seaduseelnõu teisel hääletamisel toetas valitsuse ettepanekut 89 saadikut, vastu oli 80. Istungilt puudus 30 saadikut, enamasti sotsiaaldemokraadid. Kui pooledki puudujast oleks olnud kohal ja hääletanud seaduseelnõu vastu, oleks järgnenud valitsuskriis. Pärast hääletamist süüdistasid kommunistliku eduskunnarühma liikmed teravalt sotsiaaldemokraate, et need oma sihiliku lahkumisega päätsid valitsuse².

Kolmandal, lõplikul hääletamisel võeti seltside ja ühingute seadus vastu 92 häälega 78 vastu. Osa sotsiaaldemokraate lahkus jälle saalist, ülejäänud toetasid valitsuse ettepanekut³.

Soome töötava rahva protesti ühingute ja seltside seaduse vastu väljendas Eduskunnas hääletamise ajal SKNL liikmete U. Miettineni ja L. Salmineni poolt levitatud lendleht, milles oli öeldud: "Kodanlike parteide esindajad! Täna on siin ühe seaduse lõpparutamine, mis peab kähgistama töörahva revolutsioonilised organisatsioonid. Selle läbiviimiseks sotsialistid on liitunud fašistidega. Sotsialistid on kodanlusega koos minnes tunnistanud end töörahva veriseks vaenlaseks. Meie vastus on: tehke teie seadus - resolutsiooniline töörahvas ei kavatse seda täita. Ta arendab illegaalselt te-

1 "Vaba Maa", 18.dets. 1929.

2 sealsamas, 19.dets. 1929.

3 sealsamas, 22. dets. 1929.

gevust. Revolutsiooni ei saa takistada seaduseparagrahvidega, ta hävitab kodanluse ja praeguse korra luues tööliste ja talupoegade võimu"¹.

Tähtsaks sündmuseks lapualiikumise väljekujunemisel oli organisatsiooni "Soome Lukk" ("Suomen Lukko") moodustamine Lapual 15.-16. märtsil 1930. 15.-16. märtsi koosolekutest võttis osa ca 600 mitmesugustesse kodanluse kihtidesse kuuluvat isikut, ka valitsusasutuste liikmeid².

Valiti vastmoodustatud "Soome Luku" 33-liikmeline volikogu: 17 Rahvusliku Koonduse, 11 Maaliidu liikmest ja 5 parteitust³.

14 valituist olid talupojad, nende hulgas ka V. Kosola; 10 kuulus intelligentsi hulka (ilmne side AKS-ga). Sidet "Eks-pordirahuga" näitab V. Kosola ja Martti Pihkala enese valimine volikogusse; sidet Soome tööstus ja sõjaväeringkondadega Tampere tselluloosivabrikandi Rafael Haarla ja puidutöösturi kindral Waldén'i valimine. Lõuna-Põhja^vmaa talupoegade usklikke ringkondi esindas talupoeg M. Malkamäki⁴.

Vastloodud organisatsiooni esimeheks valiti A. Eerola, abiks L. Halme. Juhatusse kuulusid V. Kosola, lubjavabrikant Petter Forsström, R. Haarla jt. Juhatuse liikmekandidaatideks valiti M. Pihkala, O. Kotonen jt.⁵

1 Parkkari, N., op.cit., lk.58 jj.

2 "Vaba Maa", 22. dets. 1929.

3 sealsamas, 17. märtsil 1930.

4 Kaksi vuosikymmentäx lk.155.

5 Kajan, A., op.cit., lk.80.

5 Salomea, E., op.cit., lk.108

"Soome Luku" programm seisnes järgnevas:

- 1) Kogu vasempoolse ajakirjanduse sulgemine vaatamata sellele, kas väljaandjatena tegutsevad SKP või vasempoolsed töölisorganisatsioonid;
- 2) Soome tööliste ja väikepõllupidajate esindajate väljaajamine Eduskunnast, nende vangistamine;
- 3) Kõikide kommuniste toetavate tööliühingute ja ametiühingute likvideerimine;
- 4) Lõpetada töökohtadel ametiühingute poolt 1918.-1919.a. valgete poolt võidelnud ja kaitseliidu kuuluvate tööliste diskrimineerimine¹.

"Soome Luku" esimeseks vägivallateoseks kujunes vasempoolse ajalehe "Töö Hääl" ("Työn Ääni") trükikoja lõhkumine Vaasas ööl vastu 28. märtsit 1930. a. Kuriteo jäljed viisid Lapuale, kus esialgu osavõttu trükikoja lõhkumisest salati².

Ilmselt oli teo kordasaatjatel tollal veel teatud hirm seaduste ees; kuigi trükikoja purustamine vastas täpselt "Soome Luku" programmi esimesele nõudele.

Alles mitu päeva hiljem, aprilli alguses, otsustati teogu üles tunnistada. Ülestunnistus lavastati isamaaliseks meeleavalduseks. Seletuskirjas Vaasa kubernerile lausuti muuhulgas: "Oleme valmis oma teo tagajärgi kandma, kuid seletame ühtlasi, et meid kihutas sellele teole meelekibedus kommunismi vastu jätkuva kihutustöö pärast, millega kommunistid hoolimatult haavavad meie usku ja meie isamaad. Meie töötame vihata ka edaspidigi kommunismi kõigis tema avaldustes..."³.

1 N. Tähti, op.cit., lk.39

2 "Päevaleht", 30. märtsil 1930.

3 sealsamas, 11. aprill 1930

"Patriootilisest" motiivist hoolimata anti trükikoja-lõhkujad kohtu alla. Kohtuprotsess algas Vaasas 4. juunil 1930. Sel puhul panid lapualased ja nende poolehoidjad (ca 2 000 meest) Vaasas toime suure meelevalduse. Saadeti ter- vitustelegramm kindral G. Mannerheimile¹.

4. juunist algas Soomes lapualaste terror. Selle esi- mesteks ohvriteks olid "Töö Hääle" trükikoja juhataja Nie- minen ja advokaat Asser Salo. Viimane oli korduvalt esine- nud kohtuprotsessidel kommunistide kaitsjana. Mõlemid meest peksti ja mõnitati. A. Salo viidi autos Viitasaarele ning vabastati seal allkirja vastu, et ta ei tule enam iial Vaa- sasse².

Kohtuprotsess lõppes juuli alguses. Kohus mõistis lõh- kujaile kahekuulise vanglakaristuse ja kaasaaitajaile 300 s. margase trahvi. Nii vangistus kui trahv olid määratud tingimisi kaheks aastaks³.

Kohtuvõimude leebus esimese kuriteo karistamisel õhutas jätkama. Hoogu said kommunistide ja nende poolehoidjate küü- ditamised, eriti juuni teisel poolel. Nii näiteks küüditati 4. juunil kergesti pääsenud Nieminen 16. juunil NSVL piiri- le, 19. juunil võeti kinni kolm kommunistlikku rahvassaadikut, kelledest J. Peräjä ja I. Heikka saadeti üle Nõukogude Lii- du piiri. Ühel rahvassaadikuist õnnestus põgeneda⁴.

Järgmisel päeval küüditati NSVL piiri suunas ka kommu-

1 "Päevaleht", 15. juuni 1930.

2 sealsamas, 6. juuni 1930.

3 sealsamas, 11. juuni 1930.

4 sealsamas, 20. juuni 1930.

nist Kalle Kulmana¹.

Järgnesid töölismajade vägivaldsed sulgemised. Peräseinäjoel sundis paarsada meest kohaliku vasempoolse organisatsiooni juhti Vaaranmaad kinni maelutama töölismaja ukse². Ette jõudes vastava seaduse ametlikust kehtestamisest keelasisid Uusimaa lääni kuberner B. Jalander, Vaasa ja Oulu läänide kubernerid valitsuselt saadud volituse põhjal vastavates läänides vasempoolsete ajalehtede ja ajakirjade ilmumise. 14. juunist alates ei ilmunud Helsingis, Vaases ja Oulus ainsetki vasempoolset ajalehte³.

Nii et valitsus ja "Soome Luku" jõugud tegutsesid ühes suunas. Seda, mida esimene ei saanud teha olles seotud Soome konstitutsiooniga, sai teine teha oma lapua seaduse kaudu:

"Me teemme, mitä tahdomme, Muut tekevät, mitä he voivat" ⁴.

Veel selgemini väljendab lapualaste seisukohta Lõuna-Pohjanmaal Alavutel vastu võetud resolutsioon, mis kuulutas: "... asja sihile viimiseks on lubatud igasugused abinõud" ⁵. "Asja sihile viimine" tähendas ametlikult võitlust kommunismi vastu.

29. juunil kinnitas V. Kosola: lapualiikumine ei ole demokraatiavastane, ei ole sihitud parlamendi vastu. Lapualased ei kavatse kasutada vägivalda, kui nende nõudmised leiavad täitmist ⁶.

1 "Päevalaht", 21. juuni 1930.

2 sealsamas, 20. juuni 1930.

3 sealsamas, 16. juuni 1930.

4 Lundin, Ch., op.cit., lk.80.

5 "Päevalaht", 29. juuni 1930

6 sealsamas, 1. juuli 1930.

Samalaadseid kinnitusi andsid lapualased korduvalt. See oli vajalik, sest süüdistused fašismis tabasid nn. isamaalist talurahvaliidumist SKP, sotsiaaldemokraatide ning harva sekka ka mõne kodanliku partei (Maaliit, Rootsi Rahvapartei) poolt. Jõud, mis aeti kokku antikommunismi nimel, poleks olnud kooshoitavad fašismi nimel.

V. Kosola, mainides lapualaste nõudmisi, pidas silmas kolme seaduseelnõu, mis pidid tulema arutusele 1. juulil kokkukutsutavas Eduskunnas: 1) vabariigi kaitseseadus; 2) trükiseaduse muutmine ja täiendamine; 3) valimisseaduse muutmine¹.

Soome vabariigi kaitseseaduse projekti ajalugu ulatub tagasi 1930.a. veebruarini, mil Rahvusliku Koonduse eduskunnarühm esmakordselt esitas valitsusele seaduseelnõu, mis keelas kommunistidel rahvasaadikutena tegutseda ja üldse valimistest osa võtta. Paljud leidsid selle ettepaneku olevat põhiseadusele vastukäiva, fašistliku. Projekti vastu astusid välja kommunistid, sotsiaaldemokraadid ja rootsi partei liikmed. Nii küsis rootslasest rahvasaadik Scheumann irooniliselt, kas inimesi hakkab (kommunistideks ja mittekommunistideks - H.S.) liigitama kaitsepolitsei või fašistlik nõukogu.

Esitades kaitseseaduse projekti selgitas Rahvuslik Koon-
dus sellise seaduse vajalikkust järgmiselt: kommunistidel pole Soome riigikorda ähvardavat tähendust. Nad on ohtlikud vaid sõjalise kokkupõrke korral. Nõukogude Liiduga. Kuid demokraatliku riigikorra arendamise huvides peab arvestama laiade rahvamasside soovidega (s.t. lapualaste soovidega -H.S.).

1 "Päevaleht", 29. juuni 1930.

"Kui praegu kaitseseaduse eelnõu lükatakse tagasi fašismiga kollitades, tasandatakse seega just teed tõelisele fašistlikule liikumisele. Seda peab riigivõim arvesse võtma!"¹

1930.a. kevadel jäi kaitseseadus siiski vastu võtmata. Küll aga jätkati kihutustööd tema heaks. Juuli lõpus 1930. avaldas Rahvusliku Koonduse ajalehe "Uus Soome" ("Uusi Suomi") väljaanne "Õhtuleht" ("Iltalehti")² kodanliku Eesti Vabariigi kaitseseaduse täieliku tõlke koos seletustega, seades selle Soome kaitseseadusele eeskujuks³.

Ebapopulaarsem kui kaitseseadus oli valimisseaduse muutmise eelnõu varandusliku tsensuse sisseseadmise teel. Hääleõigus pidi olema vaid neil, kes maksid tulumaksu. "Soome Sotsiaaldemokraadi" arvutuste järgi keotaks hääleõiguse ca 600 000 endist valijat, nende hulgas ka lapua aktiivi hulka kuuluvad kehvemad kodanikud⁴.

Eduskunna kokkutuleku eel, juuni lõpus 1930 esines President L.K. Relander Vaasajaaloomuuseumi avamisel kõnega. Ta ütles muuhulgas: "Uskuge, et see vägev lainetus meie rahva sügavemas hingepõhjas (s.t. lapualiikumine - H.S.) kujuneb õnnistuseks Soome rahvale, ärkamiseks uuele, endisest kindlamale ja õnnelikumale elule"⁵.

1 "Päevaleht", 21. veebr. 1930.

2 "Õhtuleht" nimetati hiljem ümber "Aja Sõnaks" ("Ajan Sana")
Ta oli koos 1930.a. maist alates Kokkolas väljaantava "Aktivistiga" lapualiikumise peahäälekandjaid.

3 "Päevaleht", 29. juuli 1930.

4 sealsamas, 4. juuli 1930.

5 "Vaba Maa", 1. juuli 1930.

1. juulil alanud Eduskunna istungjärk kujunes ägedas ja, nagu hiljem näeme, lühiajaliseks.

Kaitseseaduse eelnõu võeti arutusele juba 2. juulil. Peaminister K. Kallio rõhutas oma sõnavõtus, et kaitseseaduse vastuvõtmine on hädavajalik ja et sellega on kiire.

Sotsiaaldemokraat Mauri Ryömä märkis oma kõnes ära kaitseseaduse põhiseadusele vastukäivat iseloomu. Ühtlasi, pidas ta niisugust seadust tarbetuks, kuna kommunism Soomes on juba niigi raugemas selle selgitustöö tagajärjel, mida sotsiaaldemokraadid töölikklassis korraldavad.

Teravalt kaitseseaduse-vastase kõnega esines istungil kommunist Myllymäki. Pärast kolme märkust võeti temalt sõnaõigus ära. Maaliidu saadik Lohi toetas oma sõnavõtus kaitseseaduse projekti¹. Jõudmata kaitseseaduse projekti suhtes Eduskunnaga kokkuleppele, andis K. Kallio valitsus 3. juulil lahkumisavalduse. President rahuldab selle. Uue valitsuse moodustas nädal tagasi Vichy'st kiiruga kohale kutsutud P.E. Svinhufvud². Välisministri portfelli jäi H. Procopéle (partei), siseministriks sai Rahvusliku Koonduse liige E.V. Kuokkanen, kohtuministriks Rootsi Rahvaparteisse kuuluv G.

1 "Päevaleht", 3. juuli 1930.

2 sealsamas, 4. juuli 1930.

Svinhufvud, Pehr Evind, (1861-1944). Jurist. Soome Eduskunna liige. 1907-1914, ta esimees 1907-1912. 1914-1917 väljasaadetud Siberisse. 1917-1919 nn. Iseseisvussenati esimees ja riigihoidja. 1930-1931.a. Soome peaminister, 1931-1937 Soome president.

S.Söderholm, Valitsuses polnud ainsatki sotsiaaldemokraati¹.

Intervjuus 19, juunil oli Vihtori Kosola hoobelnud:

"Kui kommuniste (eduskunnast - H.S.) ei kõrvaldata teisiti, siis oleme valmis neid oma kätega Eduskunnast välja tõstma"².

Et Kosola ei pildunud sõnu tuulde, seda näitasid 5. juuli sündmused. Sellel päeval viidi Eduskunna põhiseaduse komisjonist istungi ajal ära tööliste ja väikepõllupidajate saadikud Eino Pekkala ja Jalmari Rötö. Kõuditajate hulgas oli Soome poliitilise politsei teenistuses olev Kosti Eerolainen, kellele seekordne kõuditamisest osavõtmine polnud kaugeltki esimene ja ei jäänud ka viimaseks³.

Koosolijad avaldasid protesti komisjoni töörahu rikku-
mise pärast.

Samal päeval andis valitsus käsu kõigi tööliste ja väikepõllupidajate eduskunnarühma liikmete vangistamiseks⁴, sest "siseminister on saanud teateid nende kuritegelikest kavatsustest"⁵. Selle käsu andmise hetkeks oli tööliste ja väikepõllupidajate 23-liikmelisest rühmast Soomes veel 13. Ülejäänud olid lapualaste poolt kõuditatud Nõukogude Liitu.

5. juulil kaotas Soome tööliklass oma huvide kaitsja Eduskunnas - tööliste ja väikepõllupidajate eduskunnarühma. "Soome LUKu" programmi 2. punkt oli täidetud.

Eduskunnale surve avaldamiseks korraldati 7. juulil 1930 Helsingis nn. talurahvamarss. Korraldavaks organiks oli

1 "Päevaleht", 6. juuli 1930.

2 sealsamas, 20. juuni 1930.

3 Parkkari, N., op. cit., lk.33.

4 Pöytäkirja SSD XVI puoluekokouksesta, lk.6.

5 "Päevaleht", 6. juuli 1930.

21. juunil 1930. moodustatud koordineeriv "Lapualiikumise juhatus". Meile pole teada selle juhatuses täpne koosseis. Võib ainult arvata, et seal olid ülekaalus Soome tööstus ja sõjaväeringkondade esindajad, kuigi liikumise ametliku juhina mainitakse siit alates Vihtori Kosolat, tema kõrval talupoega Vihtori Herttuat ja pangajuht Iivari Koivistot.

7. juulil kogunes Helsingisse 12 000 lapualast kogu Soomest. : taluperemehed, nende pojad, küla väikekodanlus. Kolonnid, seati korda kaitseliidu ohvitseride ning Soome Kindralstaabi liikmete kolonelide P. Talvela, Hägglundi, P. Forsströmi, ohvitseride P.A. Autti ja P. Susitaivali poolt.

Väljakul, kus toimus lapualaste ülesrivistamine esines praost K.R. Kares; V. Kosolale hüüti kolmekordne "Eläköön!", puhkpilliorkester mängis "Porilaste marssi". Väljakult suunduti 1918.-19. a. langenud valgete sõdurite kalmistule, sealt Helsingi Suurekiriku esisele väljakule.

12 000-le (neist 2000 rootsi rahvusest) sinimusta käesidemega lapualasele pidas piduliku jumalateenistuse praost Malmivaara. Kõnedega esinesid Vihtori Kosola ja president L.K. Relander.

Siin väike lõik V. Kosola kõnest: "Jumal on õnnistanud meie tööd ja see on andnud valgust meie raskele teele. Nüüd on olnud kergem minna mööda kangelashaudadest. Langenute süüdistav hääl on vaikinud"¹.

Erkki Salomaa toob oma raamatus "Suuri raha & Isänmaa Co" ära väikese lõigu omaaegse Soome Kaitsejõudude ülema Aarne Sihvo mälestusteraamatust seoses V. Kosola kõnega:

1 Parkkari, N., op.cit., lk.34 jj.

Kui lähenes V. Kosola kord sõna võtta, oli märgata, et Kosola sattus segadusse. Otsinud kaks korda läbi kõik taskud leidis, ta, et kõne tekst on kusagile kadunud. Näis tulevat piinlik seisukord. Lähedal seisnud kindralstaabi ohvitser P. Talvela tõmbas rahulikult oma taskust kõne teise eksemplari ja ulatas Kosolale. "Need mehed, kes olid pannud Kosola ja teised temataolised tegutsema, ei jätanud midagi saatuse hooleks" - kommenteerib Erkki Salomaa¹.

7. juuli sündmused 1930 tähistavad lapuallikumise lõplikku väljakujunemist võitluses SKP ja vasempoolse töölisliikumisega. Lapuallikumisel oli kõige vähem 12000 organiseeritud pooldajat: kriisireskuste all kannatava taluomaniku mõjualusest põllutöolisest, kes siiralt uskus liikumise õilsasse missiooni isemaa heaks, kuni Soome vabariigi presidendi ja Soome Kindralstaabini välja, ühte liidetud natsionalismi ja antikommunismiga.

+

+

+

Vastavalt Kommunistliku Internatsionaali juhtnõõridele püstitas Soome Kommunistlik Partei 1928/29 loosungi "Klass klassi vastu", s.t. kui kapitalistide klass haarab fašistlike meetodite järele, peab tööliklass ühendama enda ümber kõik töötava rahva kihid ja takistama fašismi võimuletulekut Soomes.

Samal ajal kui sotsiaaldemokraadid ja liberealne kodan-

1 Salomaa, E., op.cit., lk. 104.

lus rääkisid' "Metslooma poleks tohtinud ärritada, kommunistid poleks tohtinud vastu hakata!" organiseeris SKP vastupanu fašismile nii legaalsete kui illegaalsete organisatsioonide abil sel määral, kuidas seda võimaldas olukord¹.

Paljud autorid (J. Juvenalius, N. Tähti jt.) on Soome Kommunistlikule Parteile ette heitnud liialt nõrka vastupanu pealetungivale fašismile. Tõesti, SKP tegi vigu. Paljudes parteidokumentides ei rõhutatud, et ajajärku iseloomustab reaktsiooni pealetung töölisklassi saavutustele. Arvati, et Soome faš'iseerimine toimub aeglasemas tempos, ainult Eduskunna kaudu. Avalikule rusikavõimule toetuva lapuallikumise tekkimist ei osatud ette näha ja seepärast ei valmistatud ka vastupanuks küllalt otsustavalt².

Soome Kommunistlik Partei kannatas teatud määral sektantluse all, mis ilmnis selles, et ei pööratud küllalt tähelepanu Rahvarinde moodustamisele demokraatlike õiguste ja rahu kaitsmiseks.

Sellest kõigest hoolimata oli SKP põhijoon 1928.-1929. aastal põhiliselt õige ja sellest kõrvalekaldumine oleks tähendanud kapitulatsiooni, allaandmist fašismile ilma võitlusetta.

Et fašism 1930 aastal Soomes siiski tõusuteed sammus, selle põhjuseks oli, et Soome reaktsiooniline kodanlus suutis lapuallikumise näol töölisklassi vastu suunata liialt

1 *Uz ust. KNP,* lk.73.

2 Heikkilä, K., Lapualaisuuden muisto ja uuslapualaisuuden kummitus, "Kommunisti", 1950, № 6, lk. 367 jj.

ülekaalukad jõud. "Mitte mingisugune "taktika" poleks niisugustes tingimustes suutnud vasempoolset töölisliikumist ja kõiki demokraatlike jõude ajutisest lüüasaamisest päästa"¹.

Kohe pärast Lapua sündmusi 1929.a. novembris juhtis legaalne töölisajakirjandus oma lugejate tähelepanu fašismi-ohule. 2. detsembril kutsus "Töölisorganisatsioonide Teataja" üles korraldama "Võimsat vastuliikumist fašistide mustadele kavatsustele. Töölised peavad viibimata kogunema et läbi arutada ja otsustada, mida peab tegema oma õiguste kaitsmiseks fašistide rünnaku vastu"².

Võimsa vastuliikumise korraldamisel oleks olnud tähtis osa täita ajakirjandusel. Lapualaste esimene löök oli suunatud legaalsele vasempoolsele ajakirjandusele. Samas suunas tegutses ka Soome valitsus.

1930.a. juunis suleti kõik vasempoolsed ajalehed mitmes Soome läänis, "Töölisorganisatsioonide Teataja" avaldas oma viimase numbril esimesel leheküljel Hannes Mäkineni artikli "Sa võitsid, lapualane!", milles konstateeriti, et lapualased võitsid küll valitsuse, aga mitte tööliklassi"³.

Kohe pärast "Töölisorganisatsioonide Teataja" sulgemist hakkas ilmuma pörandaalune SKP "Teataja", mille toimetajaks oli Armas Äikkiä, aktiivsemateks kaastööliseks Hannes Mäkinen ja Hyvi Luotonen. Kahjuks oli "Teatajat" võimalik levitada vaid kitsastes ringkondades⁴. Laiade masside seisukohalt

1 *Из вст. КИФ*, lk.75 jj.

2 Parkkari, N., op.cit., lk.21.

3 *Из вст. КИФ*, lk.89.

4 sealsamas, lk.91.

olid tähtsamad lendlehed.

Lendlehtede levitamisest Eduskunnas 21. dets. 1929. oli juttu eespool. Aprillis 1930 korjas politsei ära 9000 eksemplari lendlehte "Sotsiaalfasism", mis paljastas Soome sotsiaaldemokraatide juhtkonna kokkuleppepoliitikat kodanlusega¹. Turus korjati ära 1 000 lendlehte "Otsustav silmapilk läheneb! Seltsimees, vali!", mis kandis SKP Turu sõdurite osakonna allkirja².

1. mai eel 1930 levitati Helsingis, Turus ja Viiburis lendlehti, mis lõppesid üleskutsega: "Elagu Soome Nõukogude Vabariik!" Allkirjad: SKP juhatus, SK Noorsooliit, Soome kommunistlike sõdurite osakond³.

Juuni lõpu³, teravnenud sisepoliitilises olukorras levitati sama allkirjaga lendlehti Helsingi tehastes ja vabrikutes. Kutsuti töölisi üles võitlema fašismi vastu, organiseerima koosolekuid ja meeleavaldusi, looma kaitseorganisatsioonid, esinema töörahva valitsuse nõudmisega. Lendleht kutsus töölisi üles 1. juulil korraldatavast protestikoosolekust osa võtma⁴.

1. juulil protestikoosolekut siiski ei toimunud. Lendlehes nimetatud väljakule Helsingis oli palju rahvast kokku tulnud, kuid kõvendatud politseiivalve olukorras ei saanud korraldajad koosolekut alustada⁵.

1 "Päevaleht", 19. aprill 1930.

2 sealsamas, 10. aprill 1930.

3 sealsamas, 1. mai 1930.

4 sealsamas, 24. juuni 1930.

5 sealsamas, 3. juuli 1930.

Nurja aeti ka 17. juunil Helsingis töölistmaja õuel toimuma pidanud koosolek. Politsei ajas kokkutulnud laiali enne kui jõuti alustada¹.

Kuid kõikjale politsei ei jõudnud. 1929.a. lõpus korraldati Vaasas jm. tööliste protestimiitinguid kodanikuõiguste kaitseks. 1. mail 1930 toimusid tööliste antifašistlikud demonstratsioonid kõikides linnades.

10. juunil kõnelesid Helsingi töölistmaja rõdult ca 3 000 töölisele Asser Salo² ja üks saksa seltsimees. Tõstatati loosung "Sotsiaaldemokraatlikud töölised ja parteitud, ühinege meiega võitluseks teie elu eest!"

Samast vaimust oli kantud ka tööliste ja väikepõllupidajate Eduskunnarühma vabaduses viibivate liikmete üleskutse 12. juunist, mis rõhutas: "Fašism on suunatud kogu töölisklassi vastu. Fašismi vastu peab võitlema kogu töölisklass. Seepärast kutsume me kõiki küla ja linna töötajaid, mehi ja naisi, noori ja vanu, vasempoolseid sotsiaaldemokraate ja parteituid looma ja kindlustama külas ja käitistes ühtset rinnet fašismi vastu"³.

Töölisklassi ühtsuse vajadust mõistsid ka sotsiaaldemokraadid, kuid sellest ühtsusest said nad aru omamoodi. 30. jaanuaril 1930 toimunud SSDP koosolekul lausus sotsiaaldemokraatliku partei sekretär Wiik: "Töölised, kes toetavad kommuniste, on meie klassiseltsimehed ja nende õige koht

1 "Päevaleht", 19. juuni 1930.

2 Varsti pärast nimetatud miitingut oli A. Salo sunnitud emigreeruma Rootsi, kust 1930.a. lõpus sõitis edasi Nõukogude Liitu. 1937.a. langes Stalini isikukultuse ohvriks.

3 Uz me. K174, lk.88.

oleks sotsiaaldemokraatlikus parteis"¹.

Vaadeldes SSDP tegevust fašismi tõusu ajajärgul peab silmas pidama kaht asjaolu, mis tulenevad SSDP Püüdest iga hinna eest allutada Soome töölisklass oma mõjule:

1) Mõju tugevdamiseks töölisklassile ei saa silmi sulgeda töölisklassi eluliste vajaduste ees, tema huvide ees.

2) Soome Kommunistlikusse Parteisse tuleb suhtuda kui vaenlasesse, sest et ta on võistleja.

Sellest lähtudes on mõistetav SSDP juhtkonna seisukoht, avaldatud 11. detsembri avalduses 1929.a. Vaatleme seda avaldust lähemalt: Soome reaktsioonilised ringkonnad on pika otsimise järel leidnud abinõu, millega koondada rahvamasse oma võimu alla. Nad püüavad rahvast hirmutada kommunismiohule viidates. "Selles on süüdi Soome kommunistlik Partei oma provokaatorliku kihutuse ja kriiskamisega. Kolmanda Internatsionaali juhiste järgi, mis sunnib sõjariistades võitlema vähemuse diktatuuri pukkiupitamiseks. Nüüd tahetakse kommunistlikule diktatuuri-püüetele vastu seada fašistlikud. SDP tunnistab nende mõlemate taotlused töölisklassile kahjulikeks ja astub otsustavalt nende vastu võitlusse"².

See on tüüpiline SSDP juhtkonna ja nn. tannerlaste seisukoht. Kahest vaenlasest suunatakse pealöökk sellele, kes näib ohtlikumana. Sotsiaaldemokraatide jaoks olid, vähemalt esialgu, ohtlikumad kommunistid. Sellel rindel oli abi loota fašistidelt, Sellepärast tuli teatud määral viimaseid toetada.

1 "Suomen Sosialidemokraatti" 30. jaan. 1930.

2 sealsamas, 15. dets. 1929.

"Vaba Maa", 15. dets. 1929?

1933.a. SSSDP kongressil raporteeris SSSDP eduskunnarühm: "Sotsiaaldemokraatide käsitlese järgi oli lapua liikumine algusest peale oma loomult puhtalt fašistlik ja sellisena sihitud demokraatliku riigikorra ja ennekõige tööliklassi poolt saavutatud ühiskondliku mõjuvõimu vastu"¹. Sotsiaaldemokraatide? Sotsiaaldemokraatlik partei polnud oma koosseisult ühtne, ka juhtkonna vaated polnud alati kokkulangevad.

1930.a. esimesel poolel näeme kohati, et sotsiaaldemokraadid rahustavad masse selle asemel, et neid võitlusse kutsuda.

8. veebruaril 1930.a. kirjutas "Soome Sotsiaaldemokraat": "Fašismihuga ei või liialdada... Kui fašism siiski tõstaks pead..." jne².

Või 29. märtsil: "Soome pole siiski ei Hispaania ega Leedu. Selle rahva enamus on saanud nii pikaajalise parlamentliku kasvatusel, et lapualik valitsemismoodus ei saa tallega kunagi kõlbama"³.

Väinö Tanner lausus oma intervjuus 20.VI 1930 "Stokholms Tidningenile": "Olen igatahes optimist ja arvan, et lapua liikumine piirdub võitlusega kommunistide vastu"⁴.

1930.a. esimene pool andis tõesti lootusi, et lapua liikumine ei astu välja sotsiaaldemokraatia vastu.

Sotsiaaldemokraatide hulgas oli ka kaugemalenägijaid

1 Pöytäkirja SSD XIV puoluekokouksesta, lk. 4 jj.

2 "Suomen Sosialidemokraatti", 8.veebr. 1930.

3 sealsamas, 29. märtsil 1930.

4 "Päevaleht", 22. juuni 1930.

ja kainemaid päid, kes mõistsid fašismi-ohu tõesti algusest peale ja kutsusid tema vastu võitlusse.

1930.a. 19. märtsil kirjutas sotsiaaldemokraat Harvala: "...lapualaste püüded käivad vastu rahva enamuse püüetele. Igal juhul peab sotsiaaldemokraatia sellele otsustavalt vastu seisma"¹.

Või siis 10. aprilli "Soome Sotsiaaldemokraadi" toimetuse artikkel: „Kõik, kes on jälginud lapualiikumist eelmisest detsembrist alates, on aru saanud, et see liikumine püüab antikommunismi sildi all kehtivate õiguste ja vabaduste likvideerimisele ja kogu meie riigikorra muutmisele. Seda liikumist pole siis huupi nimetatud fašistlikuks, vaid see nimetus põhineb kindlalt tõsiasjadel"².

SSDP astus välja ka manitsuste ja hoiatustega teiste ühiskonnarühmituste suhtes. Seoses "Soome Luku" asutamiskoosolekuga, mida juhatas maaliitlane A. Leinonen, tuletas sotsiaaldemokraat, Tampere linnapea Väinö Hakkila Maaliidule meelde, et seda koosolekut, mis otsustas Soome siseministri Ritavuori³ tapmise, juhatas samuti maaliitlane, ja avaldas lootust, et Maaliit ei lase ennast eksiteele juhtida⁴.

Soome sotsiaaldemokraatia juhtkond, kes sõnades astus vastavalt oma 11. detsembri avaldusele välja fašismi vastu,

1 "Suomen Sosialidemokraatti", 19. märts 1930.

2 sealsamas, 10. aprill 1930.

3 Soome siseminister Heikki Ritavuori mõrvati 14. veebr. 1922. Toetas amnestia andmist poliitilistele vangidele, rahu ja sõprust Nõukogude Venemaaga.

4 "Suomen Sosialidemokraatti", 4. aprill 1930.

tegudes, nagu seda näitas seltside ja ühingute seaduse vastuvõtmise käik, eelistas võidelda kommunistide vastu.

"Päevaleht" kirjutas Soome sotsiaaldemokraatia kohta tabavalt: "... tööliste meeleheaks nõuti "fašistide" lapualaste karistamist. Sellest hoolimata, et südames mitte midagi ei tundud selle vastu, et lapualased kommuniste õpetasid".¹

Kuigi kodanlike parteide toetus lapua-liikumisele anti-kommunismis oli üldine, rikkus üksmeelt kohati Maaliidu liikmeskond. Nii olid talupoegade Helsingi-marsi vastu välja astunud kõik Karjala esindajad Lapua koosolekul, sest et see on surveavaldus Eduskunnale. Rahvasaadik Vesterinen avaldas oma kõnes koguni kahtlust, et marssi ei juhi mitte "aus ja isamaaline põllumees Vihtori Kosola", vaid selle juhtimise võtavad oma kätte isikud, kes seni on olnud peidus. Jyväskylä peetud Maaliidu Kesk-Soome liikmete koosolek otsustas soovitada Kesk-soome talupoegadel Helsingimarsist mitte osa võtta, sest see võib kujuneda ohuks vabariiklikule korrale.²

21. juunil avaldas oma seisukoha Maaliidu keskkomitee: "Maaliit kutsub üles kodanikke valitsuse ja eduskunna abinõusid rahulikult ära ootama. Kui esile tuleb jõudusid, kes sihivad meie rahvavalitsuse, riigi ja ühiskonna kukutamisele, siis tuleb igal isemaalisel kodanikul neile otsustavalt vastu astuda..."³

1 "Päevaleht", 22. juuni 1930.

2 sealsamas, 24. juuni 1930.

3 sealsamas, 21. juuni 1930.

Kahjuks pole tuua samalaadseid näiteid ka Progressistide Partei ja Rootsi Rahvapartei kohta. On aga enam kui kindel, et kohati lipsas ka nende häälekandjate "Helsinki Sanomate" ja "Hufvudstadsbladet'i" veeggudele kriitilisi märkusi lapualaste ebaseadusliku ning kehtivale korrale ohtliku tegevuse kohta.

See kõik ei suutnud küll tumestada lapuallikumise võidumarssi 7. juulil, näitas aga, et Soomes oli ringkondi, kellele Rahvarinde loomisel oleks saanud toetuda.

Soome sündmusi, jälgiti kogu Euroopas, eriti naaberriikides. Otseselt Soome mõjul puhkes Eestis 1930. aastal Eesti lapua-karksiliikumine, mis valitsuse vastuseisu tõttu kujunes lühiajaliseks. Samalaadset liikumist täheldati ka Lätis.

Euroopa maade töölisklass avaldas oma solidaarsust ja toetust Soome töölisklassile juba enne, kui 1930.a. juuli alguses Soome Tööliste ja Väikepõllupidajate Partei telegramm neid selleks kutsus. Nimetatud telegrammi avaldas Saksa kommunistide häälekandja "Rote Fahne"¹.

Meile on teada, et 1930.a. juuni lõpus löödi Liibavis (Liepaja) sisse Soome saatkonna aknad, majale maaliti õli-värviga loosungid. Kohalikud kommunistid avaldasid nii oma pahameelt Soome sündmuste suhtes². Samalaadseid juhtumeid on teada ka Rootsist³.

Period 1929.a. novembrist 1930.a. 7. juulini oli

1 "Päevaleht", 10. juuli 1930.

2 sealsamas, 1. juuli 1930.

3 sealsamas, 8. juuli 1930.

lapualiikumise ning koos sellega ka Soome fašiseerimise
võidukäigu periood. Valitsus ja lapualiikumine töötades
ühes suunas seavutasid vasempoolsete töölisorganisatsioo-
nide, vasempoolse ajakirjanduse, Soome tööliste ja väike-
põllupidajate esindusrühma likvideerimise. Eduskunnas.
Sellega oli läbitud esimene etapp Soomes fašistliku dik-
tatuuri kehtestamise suunas.

III LAPUALIIKUMISE OSA SOOME FASISEERUMISEL JA DEMOKRAAT-
LIKE JÕUDUDE VÕITLUS 1930.A. TEISEL POOLEL JA 1931.A.
ALGUL.

Pärast 7. juulil toimunud lapualaste marssi s.o. surveavaldust Eduskunnale kujunes viimase töö raske^{sk}. Lapua-
liikumine ja valitsus nõudsid vabariigi kaitseseaduse, vastu-
võtmist, trükiseaduse ja valimisseaduse muutmist ja rangema
karistuse sanktsioneerimist riigireetmise eest kriminaalkoo-
deksis. Nende seaduste suhtes oli Eduskunnas üksmeelele
jõudmine lihtsam kui enne, sest 23-liikmeline tööliste ja
väikepõllupidajate eduskunnarühm oli likvideeritud. Kodan-
likel parteidel oli seega otsustav ülekaal. Teiselt poolt
oli aga 23 rahvasaadikult nende õiguste seadusevastane ära-
võtmine häälestanud Eduskunna seaduslikkust toetavaid ring-
kondi valitsuse vastu. Nende arvamust väljendasid Rootsi
Rahvapartei saadikud Ernst Estlander¹ ja E.V.L. von Born²,
kes avaldasid protesti osa Eduskunna liikmete vägivaldse
kõrvaldamise pärast ja rõhutasid, et ainult vaba rahvaesin-
dus võib kaitsta kõikide õigusi³.

Kommunismivastaste seaduste vastuvõtmise tähtsamaks
vastaseks kujunes nüüd SSDP 59-liikmeline eduskunnarühm.

1 Estlander, Ernst Henrik, (sünd.1870). 1908. aastast Hel-
singi Ülikooli õigusajaloo professor; rahvasaadik.

2 v. Born, Ernst Viktor Lorenz, (sünd. 1885), vabahärra,
jurist. Soome siseminister 1931-1932; 1939-1940, kohtu-
minister 1934-1945. Rootsi Rahvapartei KK esimees 1934-45.

3 "Suomen Sosialidemokraatti", 10. juuli 1930.

SSDP-1 oli valida kahe võimaluse vahel: kas hääletada seaduste poolt ja sellega end avalikult Soome kodanluse kannupoisiks tunnistada, või hääletada seaduste vastu.

Lapualik "Õhtuleht" avaldas arvamust, et sotsiaaldemokraatide seisukohalt on parem leppida antikommunistlike seaduste vastuvõtmisega ilma sügavate muudatusteta Soome konstitutsioonis, kui et uuesti "esile manada jõude, mis seisavad valmis ja on küllalt tugevad kogu meie ühiskonnakorra uuele alusele seadmiseks"¹.

12. juulil oli Eduskunnas teistkordselt arutusel valitsuse poolt esitatud ja põhiseaduse komisjonis parandatud valimisseaduse muutmise eelnõu. Eelnõu tagasilükkamise korral ähvardas P.E. Svinhufvudi valitsus lahkuda. Eduskunna enamus hääletas küll uue seaduse poolt, aga vastumeelselt. Valimisseadus muudetud kujul ei jõustunud kohe. Tema vastu hääletasid sotsiaaldemokraadid ja mõned rootsi partei liikmed. 14. juuli õhtusel istungil võeti vastu trükiseaduse ja kriminaalkodeksi muutmise seadus lõplikult s.t. nad jõustasid kohe².

Sotsiaaldemokraatide ettepanek - lükata antikommunistlike seaduste arutamine edasi järgmise Eduskunnani sai poolt vaid 56 häält. Vastu hääletas 92 saadikut. Ülejäänud puudusid istungilt. Siiski - kaitseseaduse ja valimisseaduse muutmise lõplik otsustamine anti edasi järgmisele Eduskunnale³.

1 "Päevaleht", 12. juuli 1930.

2 seaisamas, 14. juuli 1930.

3 seaisamas, 16. juuli 1930.

Kuna Eduskund isegi sellises kodanlikus koosseisus kõhkles heaks kiitmast põhiseadusele vastukäivaid seaduseelnõusid, ei jäänud valitsusel ja presidendil muud üle kui Eduskund 16. juulil laiali saata.

Uued valimised määrati 1.-2. oktoobrile 1930.a.¹.

Soome Eduskunna laialisaetmine küsimust ei lahendanud, sest valimised uude eduskunda pidid toimuma vana valimisseaduse alusel. Seega oli kandideerimisõigus juriidiliselt ka tööliste ja väiketalupoegade blokil. Selle õiguse kasutamise vastu suunas oma jõupingutused nüüd nii lapual liikumine kui ka Soome valitsus.

Kohe Eduskunna laialisaetmise järel esines V. Kosola Soome raadios "Lapual liikumise juhatus" teadaandega, milles kommunsimivastaste seaduste tagasilükkamist Eduskunna ühe osa poolt nimetati vastutundetuks sammuks. Samas märgiti, et lapual liikumise ees seisab ajajärk, mis on eelnevast veel võimsam ja järeleandmatum. Uus valitav Eduskund koosnegu ainult vastutundlikest kodanikest² (s.t. neist, kes toetavad fašismi - H.S.).

Et töolistelt ja väikepõllupidajatelt ära võtta võimalus valimiskampania läbiviimiseks, selleks astus valitsus rea samme. Varsti pärast 7. juulit oli siseminister Kuokkanen volitanud läänide kubernere sulgema vasempoolsete poolt juhitud töölismajad³.

1 "Päevaleht", 17. juuli 1930.

2 sealsamas, 18. juuli 1930.

3 sealsamas, 12. juuli 1930.

17. juulil pöördus valitsus siseministri poole ettepanekuga üldriiklikult ära keelata kõik vasempoolsete ühingute, organisatsioonide, üksikute vasempoolsete koosolekud, lõbustused, rongkäigud jne. avalikud esinemised¹.

Soome sotsiaaldemokraatia, kes 1930.a. juulis oli takistanud kaitseseaduse ja valimisseaduse muutmise kehtestamist, sattus lapuallikumise löögi alla. On loogiline, et lapualased oleksid sotsiaaldemokraatide vastu välja astunud ka siis, kui viimased nimetatud seaduste poolt oleks hääletanud. SKP legaalse tegevuse baas oli lapuallikumise poolt. 1930.a. sügiseks juba niivõrd purustatud, et "kommunismi", mille vastu võidelda, tuli otsima hakata SSDP-st ja liberaalse kodanluse ridadest.

17. augustil paluti Hankasalme vallavolikogust lahku da seitsmel sotsiaaldemokraadil, kes olid tagasi lükanud toetuse kaitseleiidule, ning määranud selle sotsialistlikule väikepõllupidajate ühingule².

13. augustil toimunud Helsingi linnavolikogu koosolekul nõudsid üks rootsi partei ja üks Rahvusliku Koonduse liige, et vasempoolsed lahkuksid. Tänu V. Tanneri ja ühe progressisti protseestidele vasempoolsed jäid volikogusse³. Someros takistati nelja SSDP liikme ilmumist vallavolikogu istungile nende küüditamisega⁴. Analoogilisi juhtumeid oli palju

1 "Päevaleht", 19. juuli 1930.

2 sealsamas, 17. aug. 1930.

3 sealsamas, 11. sept. 1930.

4 sealsamas, 15. aug. 1930.

~~oli palju.~~

Takistati ka sotsiaaldemokraatide koosolekuid. 5. augustil keelas Tuusniemi kohalik abikohtunik koosoleku, kus kõnega pidi esinema sotsiaaldemokraat Otto Toivonen. Tuusniemi abikohtunik põhjendas oma keeldu sellega, et ta ei suutvat vastutada korra eest koosolekul. Ilmselt oli oodata, et lapualased takistavad koosoleku läbiviimist rusikatega. Samal päeval põletati Tuusniemi töölismaja lipp kohalike kaitseliitlaste poolt kaitseliidu maja õuel. Töölismajale heisati Soome riigilipp¹.

21. septembril aeti mitme autotäie lapualaste poolt laiali sotsiaaldemokraatide koosolek Ruhmoniemi jne., jen².

19. juulil vapustas Soomet ja Euroopat lapualaste uus kuritegu: 2 auto ja tundmatute meeste poolt rööviti Eduskunna abiesimees, Tampere linnapea sotsiaaldemokraat Väinö Hakkila. V. Hakkila, hariduselt jurist, oli 1920. aastate algul koos Eino Pekkalaga olnud kõige tuntumad SKP liikmete ja tööliste kaitsjad kohtuprotsessidel. Ta oli Eduskunnas korraldaval sõna võtnud antikommunistlike seaduste vastu. Pärast Asser Salo küüditamist 4. juunil 1930. korraldatud sotsiaaldemokraatide protestikoosolekul oli V. Hakkila nõudnud, et SSDP astuks välja demokraatliku riigikorra eest³.

Mõni aeg enne küüditamist oli V. Hakkila esindanud Soomet Islandi Altingi pidustustel. Vägivald tema kallal

1 "Päevaleht", 7. aug. 1930.

2 sealsamas, 23. sept. 1930.

3 Kilpi, s.-K., Sörnaisten tytön vaellus^{vu}nodet, Helsinki, 1965, lk.110, 199, 203.

äratas nõrdimust ka välismaal¹.

Kohtuvõimud olid sunnitud alustama juurdlust, mille tagajärjel sama 1930.a. detsembris andis kohtu ees vastust 10 inimest, nende hulgas Soome Valgete Rindemeeste Liidu esimees Eino R. Haarla, kapten Kalsta ja Rahvusliku Koonduse Tampere väljanõetava "Hommikulehe" ("Aamulehti") toimetaja Eino Rekola².

V. Hakkila küüditamine äratas laiemat tähelepanu. Soome Tööliste ja Väikepõllupidajate Partei ja SSDP realikmete kallal teostatud vägivald oli nii igapäevane nähtus, et Soome kohtuvõimud ei pööranud neile mingit tähelepanu.

Prof. G. Landtmani arvestuste järgi oli Soomes 1930. a. septembris^k lapualaste poolt sooritatud 115 vägivallategu, millest vaid üks küüditamiseasi (V. Hakkila asi) anti kohtu alla³.

V. Hakkila küüditamise järel kutsus "Soome Sotsiaaldemokraat" Soome avalikku arvamust, eriti ajakirjandust üles vägivallategusid hukka mõistma. "Kui üldine arvamus nõuaks selliste tegude lõpetamist, kergeneks valitsuse seisukord ja Soome endine aus nimi taastuks"⁴.

Lapualiikumise vägivallategade vastu võtsid sõna ka maaliitlik "Soomemaa" ("Suomenmaa"), progressistide ning isegi Rahvusliku Koonduse mõningad väljaanded.

V. Kosolagi oma kõnes Riihimäel 1930.a. septembris

-
- 1 "Suomen Sosialidemokraatti", 20. juuli 1930.
 - 2 "Päevaleht", 19. dets. 1930.
 - 3 Parkkari, N., op.cit., lk.57.
 - 4 "Päevaleht", 20. juuli 1930.

kurtis, et on masendav, kuidas kodanliku parteide ajakirjandus valjult lapualiikumist arvustab. Mõned ütlevad koguni, et lapualiikumine on ohtlikum kui kommunism¹.

Kodanlike ajalehtede tooni muutumine ei olnud veel nende seljataga seisvate parteide suuna muutumine. Esiialgu väljendas see ainult nende parteide realiiikmete hirmu, et koletis, keda oli silitatud, kui see vasempoolset töölisliikumist õgis, võib aja möödudes alla neelata ka need, kes silitamist heatahtlikult pealt vaatasid.

Ent isegi see kriitiline suhtumine oli samm edasi.

Nn. avaliku arvamuse häälestamisel fašismi vastu oli suur tähtsus grupi rootsi rahvusest teadlaste - Rootsi Kirjanduse Seltsi (Svenska Litteratursällskapet) kuuluva te kirjandusteadlaste; ajaloolaste ja juristide - väljastumisel demokraatia kaitseks kirjandusliku ajakirja "Nya Argos"² veergudel. "Soome Sotsiaaldemokraat" refereeris oma 4. augustil ilmunud numbris 1930.a. neid "Nya Argoses" ilmunud sõnavõtte:

"Nya Argose" toimetaja 1928-1948 Erik Hornborg³ kirjutab: "Arvatakse, et see, kes ei jookse kaasa ründava karjaga, on kommunismi poolt; see, kes ei aita rikkuda Isamaa seadusi, ei ole isamaalane; see, kes ei ole must, on

1 "Päevaleht", 21. sept. 1930.

2 "Nya Argos", ilmus 1908-1911 "Argose" nime all.

3 Hornborg, Erik Mikael (sünd. 1879), kirjanik, haridustegelane, poliitik. Rahvaseadik 1916-1920; 1924-1927 Helsingi erakooli rektor; Rootsi Kirjanduse Seltsi esimees 1934-1947. Teostes käsitles Soome ja Soome mere-sõidu ajalugu.

punane. See on röpaseim vale! On olemas kolmas vaatevinkel, kuigi seda nüüd eitatakse. See on valge (s.t. demokraatia - H.S.)¹.

Helsingi ülikooli kirjandusajaloo professor Gunnar Castren¹: Soome valitsuse tähtsaim ja suurim ülesanne praegusel hetkel on seaduste autoriteedi taastamine ja isikupuutumatus tagamine. Lõpp röövlitegudele, nende teostajaid tuleb karistada².

Helsingi ülikooli esteetika ja kunstiajaloo professor Yrjö Hirn, kes oma loengutes rõhutas kunsti klassiolemust³, tunnistas, et Soome on lakanud olemast seaduseriik, "...see Soome, mille üle me uhked olime"⁴.

Lapualiikumisest sõltumatut seisukohta avaldas ka K. J. Ståhlberg⁵ oma 7. septembril 1930.a. Helsingi vanas ülikoolihoones peetud kõnes astudes välja seaduslikkuse, parlamentarismi poolt, lapualaste nõudmiste vastu. Hoiatusi, et lapualiikumine võitleb seaduslikkuse, demokraatia ja valimisvabaduse vastu, laususid ka jurist, prof. Rabbe

- 1 Castren, Gunnar, (sünd. 1878), kirjandusajaloolane. Ajakirjade "Euterpen" ja "Nya Argos" toimetaja ja kriitik 1902-1905 ja 1907-1927; Rootsi Kirjanduse Seltsi esimees 1924-1934.
- 2 "Suomen Sosialidemokraatti", 4. aug. 1930.
- 3 Kilpi, S.-K., op.cit., lk.145 jj.
- 4 "Suomen Sosialidemokraatti", 4.aug. 1930.
- 5 Ståhlberg, Kaarlo Juho, (1865-1952). 1908-1918 HÜK haldusõiguse professor; Soome kõrgema kohtu president. Soome Eduskunna liige 1908-1918; 1930-1933. Soome president 1919-1925.

Axel Wrede; üldise ajaloo professor J.R. Danielson-Kalmari; Helsingi Ülikooli rektor, kriminaalõiguse prof. A.A. Tulenheimo, sama ülikooli õiguseajaloo prof. E.H. Estlander jt.¹

Rootsi rahvusest haritlaste hoiak lapualiikumise vastu tuleneb osaliselt sellest, et soome natsionalismi rõhutamine polnud neile kui rootslastele vastuvõetav. Kuna aga tegemist oli ülikooli õppejõududega, kes üliõpilaste hulgas olid, eriti Yrjö Hirn, populaarsed, siis avaldas nende seisukohavõtt suurt mõju eriti akadeemilisele noorsoole.

Otseselt üliõpilastele oli mõeldud Aarne Michail Tallgreni² artikkel "Hetke mõtisklusi", kus autor astus välja natsionalismi vastu, mis "on viinud metsikustele". Eriti näid, kus fanatism ja terror võtavad võimust, nõutakse akadeemiliselt noorsoolt julgust. "Peab julgema esineda hulkade ja aadete vastu, kui moraalne sisetunne seda nõuab. Siin ei ole küsimus isiklikust protestitahtest, vaid kodanikuvastutusest... Kui oma rahvas toimib häbistavalt, siis tuleb inimlikku moraali eelistada rahvuslikule"³.

Helsingi Ülikoolis oli natsionalistlikule Akadeemilisele Karjala Seltsile juba 1925. aastal vastukaaluks loodud Akadeemiline Sotsialistide Selts (ASS). Selle seltsi

1 "Suomen Sosialidemokraatti", 27.juuli 1930.

2 Tallgren, Aarne Michael (sünd. 1885). 1920-1923 arheoloogia prof. Tartu Ülikoolis, 1923. aastast täitis samu ülesandeid Helsingi ülikoolis.

3 Tallgren, A.M., Hetke mõtisklusi, Kultuuri ja teaduse teilt, Tartu, 1932, lk. 77-79.

esimesteks liikmeteks olid Sylvi-Kyllikku Kilpi, Aili Huotari, Cay Sundström jt. Liikmete arvult jäi ASS väikeseks¹. 1930. aastast peale muutus ta lihtsalt marksismi teooriaga tutvuvast ringist aktiivselt fašismi ja sõjavastu võitleva üliõpilaskonna koondajaks. ASS-i radikaalne positsioon ei vastanud Soome Sotsiaaldemokraatliku Partei (mille koosseisu ta kuulus) juhtkonna laveerimispoliitikale. Seltsi vastuolud SSDP juhtkonnaga soodustasid ta lähenemist Soome Kommunistlikule Parteile. ASS mõistis, et SKP põhimõtted, võitlusloosungid vastasid rohkem kui SSDP põhimõtted Seltsi enese käsitlesele sotsialismist ja kaasaja nõuetest². 1931.a. lõpus hakkas ASS kaks korda kuus välja andma poliitilist ajakirja "Törvik" ("Soihtu"), mida loeti ka töölisklassi hulgas. "Törviku" toimetusse kuulusid Eero Saxell, Cay Sundström ja Mauri Ryömä (peatoimetaja). Juba oma esimeses numbris esitas "Törvik" üleskutse võidelda fašismi vastu, sõjaohu vastu, kaitsta Nõukogude Liitu³.

Soome rahva rahutus, tüdimus vägivallategudest tingis, et 1.-2. oktoobril toimuvatele Eduskunna valimistele ei läinud Soome kodanlus ühtse valimisliiduna. Niisuguse liidu (mis pidi kindlustama, et uude Eduskunda pääseks võimalikult vähe sotsiaaldemokraate ja liberaalset kodanlust) loomise küsimuse olid üles tõstnud lapuallikumine ja Rah-

1 Kilpi, S.-K., op.cit., lk.159.

2 Kipinästä tuli syttyi. SKP modesta 1918 nykypäivään, Helsinki, 1958, lk. 182.

3 "Soihtu", nov. 1931., lk.14.

vuslik Koondus. Üksnes Progressistide Partei oli avaldanud oma valmisolekut kodanlikku valimisliitu ühineda, kuid temagi oli nõus valimisliitu astuma vaid "...seadusliku korra ja kodanike julgeoleku taastamiseks eeldusega, et täielikult kindlustatakse valimisvabadus"¹. Vastavate seaduste puudumisel otsustasid lapualased tööliste ja väikepõllupidajate bloki osavõttu valimistest teiste meetoditega takistada. Juba augusti keskel 1930.a. saatis "Soome Luku" juhatus laiiali ringkirjad, kus nõuti usaldusmeeste võrgu loomist, mis valimispäevadel kannaks hoolt, et kõik "positiivsed jõud" valimistest osa võtaksid ja kõik "negatiivsed jõud" võimalikult vähesel määral valimistele ilmuks².

Valimiste ettevalmistamise käigus oli üks levinum võtte "negatiivsete jõudude" eemaletõrjumiseks nende isikute, kellest oli karta, et nad hääletavad tööliste ja väikepõllupidajate bloki poolt, valimisnimekirjadest mahatõmbamine. Näiteks Muhokse valla valijate nimekirjast tõmmati maha 57 isikut, nime taha kirjutati põhjenduseks "kommunist"³.

Lapualike valimiskomiteede tegevuse vastu, kes inimesi oma äranägemise järele ebaseaduslikult valimisnimekirjadest maha tõmbasid, astus korduvalt välja Uusimaa lääni kuberner Bruno Jalander. Lapualiikumine reageeris B. Jalanderi märkustele augusti lõpus artikliga "Aktivistis", mis kandis pealkirja "Kuberner Jalander puhub pasunat".

1 "Vaba Maa", 27. juuli 1930.

2 "Päevaleht", 22. aug. 1930.

3 sealsamas, 16. aug. 1930.

Selle artikli pärast oli Soome kohtuminister sunnitud "Aktivist" üle juurdlust alustama¹.

Kampaania B. Jalanderi vastu jätkus. Kokkola kaitseliidumajas peetud koosolek pöördus peaministri P.E. Svinhufvudi poole palvega, et kuberner Jalander, "kui kommunistide kaitsja" vallandataks². Sama nõudis ka Lohjal peetud kaitseliidu liikmete jt. lapualaste koosolek³.

Kokkuvõtteks 1930.a. juuli, augusti ja septembri poliitilisest sisevõitlusest olid Eduskunna valimised 1.-2. okt. 1930.a.

Osavõtt valimistest oli erakordselt aktiivne. Juba esimesel valimispäeval käis hääletamas 41,6% hääleõiguslikest, üldse kokku 70%. Eelmistel Eduskunna valimistel 1929.aastal oli kokku kahel päeval hääletanud vaid 46% hääleõiguslikest⁴.

1930.a. Eduskunna valimiste tulemused olid järgmised:⁵

Partei	Hääle arv		Kohad Eduskunnas	
	1930.a.	1929.a.	1930.a.	1929.a.
SSDP	385 806	260 254	66	59
Rahv.koondus	206 713	138 008	42	28
Maaliit	311 572	248 762	59	60
Rootsi Rahvapartei	121 995	108 886	21	24
Progressistide Partei	66 280	53 301	11	7
Väikepõllupidajate partei	19 917	10 154	1	-
Soome Tööliste ja Väikepõllup. Partei	11 508	128 164	-	23

1 "päevaleht", 25. aug. 1930.

2 sealsamas, 10. sept. 1930.

3 sealsamas, 26. aug. 1930.

4 sealsamas, 3. okt. 1930.

5 sealsamas, 11. okt. 1930.

Parteidest suurima võidu saavutas SSDP, kellele anti 125 552 häält e. 1/3 võrra rohkem kui eelmisel valimisel. Kõigist saadikuist kõige enam hääli sai Väinö Hakkila¹. SSDP poolt hääletas kindlasti lõviosa neist 116 656 valijat, kes 1929. aastal oli toetanud soome tööliste ja väike-talupoegade blokki. Olukorras, kus praktiliselt puudus võimalus hääletada STVP poolt, toetati SSDP-d kuna viimane oli nüüd samuti lapuallikumise poolt taga kiusatud.

Satsiaaldemokraatide võidust hoolimata oli 1930.a. oktoobris valitud Soome Eduskund esmakordselt Eduskunna ajaloos ülekaalukalt kodanlik. Kodanlikel parteidel oli kokku 134 esindajakohta, seega 2/3 Eduskunna koosseisust. Niisugune "rahvaesindus" võis vastu võtta mistahes tööliisklassi vastu suunatud seaduse. Kuid osa kodanlike parteide suhtumine lapuallikumisse oli juba teatud määral kahtlev ja veel enne Eduskunna uue koosseisu kokkutulekut jahenes see veelgi. Põhjuse selleks andis Soome esimese presidendid, progressisti K.J. Ståhlbergi ja tema abikaasa küüditamine Helsingist Joensuu 14. okt. 1930.

1919. aastal oli H.J. Ståhlberg valitud Soome presidendiks vaatamata Soome jäagriliikumise ja sõjaväe vastuseisule, kes presidendikohal oleks meelsamini näinud C.G. Mannerheimi. K.J. Ståhlberg oli 1918. aastal Soome iseseisvumist jäagriliikumise s.o. kaudselt Saksamaa abil pidanud riigireetmiseks².

1 Kilpi, S.-K., op.cit., lk. 204.

2 Kajan, A., op.cit., lk. 169.

Jäägrite, ohvitseride eitav suhtumine Ståhlbergisse jätkus kogu aeg, mil K.J. Ståhlberg oli Soome presidendiks. Samad ringkonnad ei andnud K.J. Ståhlbergile kunagi andeks 1920.a. Tartu rahu ja kaotatud Karjala kihelkondi¹. Teata- vasti oli Soome kodusõja järel ringkondi (eriti Rahvuslik koondus), kes kavatsesid Soomeskehtestada monarhia. K.J. Ståhlbergi juhtimisel oli loodud Soome vabariiklik riigi- korraldus. Vaen vabariikluse vastu kanti üle ta kandjale - K.J. Ståhlbergile².

1930. aastal oli K.J. Ståhlberg korduvalt välja astu- nud seaduslikkuse eest. Tema koos E. Estlanderiga ja Kesti- ga olid Eduskunna kodanlike parteide saadikuist ainsad järjekindlad lapuallikumise vastased³. Isegi Soome libe- ralism nimetati stolbergluseks.

14. oktoober tõstis kogu maal meelepaha lapuallikumi- se vastu. Ta näitas ja tuletas Soome rahvale meelde, et ei piirduta üksnes tööliklassi terroriseerimisega⁴.

17. oktoobril teatasid Kyminlaakso ringkonna kodani- kud, kes kolm kuud tagasi olid Helsingi-marsist osa võt- nud, oma lahtiütlemisest lapuallikumisest. Samal päeval sai peaminister Tampereist 200 kodaniku allkirjaga tele- grammi, milles nõuti otsustavaid samme vägivallategude lik- videerimiseks. K.J. Ståhlberg ja tema abikaasa said rohkesti

1 Tanner, V., Tartu rahu, sen syntyvaiht ja vaikset, Helsinki, 1949, lk. 150.

2 Hirvikallio, P., Tasavallan presidentinvaalit Suomessa 1919-1930, P.-H., 1958, lk. 20 jj.

3 Salomaa, E., op.cit., lk. 139.

4 Pöytäkirjä SSD XIV puoluekokouksesta, lk. 139.

austuse ja kaastundeavaldusi¹.

18. oktoobri õhtul andsid end vabatahtlikult Lapua abikohtunik^{ule} Ståhlbergi küüditajatena üles Soome Valgete Rindemeeste ühingu ühe tähtsama tegelase Vuorimaa poeg ja meile juba tuntud Kosti Eerolainen².

22. oktoobri hommikul areteeriti Helsingis Soome Kindralstaabi ülem kindral-major Kurt Martti Wallenius, kindralstaabi mobilisatsiooniosakonna ülem kolonel-leitnant Kuusaari ja õigusteadlane A. Toivonen. Need mehed olid andnud käsu K.J. Ståhlbergi küüditamiseks NSVL riigipiirile³. Lapualiikumine täitis kuulekalt ülesande. K.J. Ståhlbergi ja tema abikaasa päästis vaid see, et Joensuu oli vahetusauto käsust valesti aru saades oodanud vales kohas⁴.

Küüditamise sihiks oli ilmselt provotseerida kokkupõrget NSVL-ga, mis oleks olnud vältimatu, kui K.J. Ståhlbergi laip oleks leitud NSVL territooriumilt või Soome-Nõukogude Liidu riigipiirilt.

Süüdlaste karistamist nõudis nii Soome kui maailma avalik arvamus. Stokholmi ajaleht "Dagens Nyheter" alustas üht artiklit: "Soomest saabunud päevauudised peaksid pigemini tulema Mehhikost või mõnest neeger**v**abariigist kui Lääne-Euroopa kultuurriigist". Selle vastu protesteeris Mehhiko ametlik esindaja Stokholmis, öeldes, et Mehhiko poliitilised parteid pole kunagi katsunudki oma endisi

1 "Päevaleht", 19. okt. 1930.

2 sealsamas, 20. okt. 1930.

3 sealsamas, 24. okt. 1930.

4 sealsamas, 26. okt. 1930.

presidente kühiditada riigipiiride taha. Lühidalt: Mehhikos on küll resolutsioon, aga ei ole ette tulnud midagi niisugust kui viimasel ajal Soomes¹.

Et kaotatud usaldust ja avaliku arvamuse poolehoidu tagasi võita, selleks teostas lapualikumise juhatus järgmise manöövri:

15. oktoobri õhtul andis "Lapualikumise juhatus" Soome telegraafiagentuuri kaudu edasi teadaande ajalehtedele, milles kõiki, kes ühenduses lapualikumisega olid korra saatnud seadusevastaseid tegusid, kutsuti kogunema 20. oktoobril kell 11 nn. "Ostrobotniasse" (üliõpilaste maja Helsingis). Telegrammile olid alla kirjutanud V. Kosola, V. Herttua, I. Koivisto²

20. oktoobril oli selgesti näha, kui võrd oli vahepeal muutunud suhtumine lapualikumisse. 7. juulil oli lapualasi vastu võetud poolehoiduga, nüüd pöörati neile sageli demonstratiivselt selg.

400-kohane "Ostrobotnia" saal oli terroriste täis. Koosoleku juhataja apteeker Holopainen pöördus koosolijate poole nõudega, et kõik koosolijad kirjutaksid alla ülesandmislehele. 2 tunni pärast viidi ülesandmislehed 404 allkirjaga 16-liikmelise delegaatsiooni poolt siseministrile³. V. Kosola poolt siseminister Kuokkasele üleantud kirjas rõhutati, et kõik ebaseaduslikud teod on toime pandud vaid sellepärast, et sundida valitsust ja parlamenti tarvitusele

1 "Päevaleht", 24. okt. 1930.

2 sealsamas, 20. okt. 1930.

3 sealsamas, 22. okt. 1930.

võtma tõsisemaid abinõusid "olukorra parandamiseks, kommunismi hävitamiseks ja ühiskondliku elu puhastamiseks temasse imbunud kopitusest ja mädanikust"¹.

Siseminister Kuokkanen vastas, et valitsus saab aru, mis põhjused on tekitanud lapuallikumise. Tegude motiivid võetakse kohtus arvesse. Allakirjutanud isikud andku end oma kodukohas politseile üles"².

Terroristide nimekiri, ^aavldati mõne päeva pärast ajakirjanduses. Tegelikuses kujunes ülesandmine puht formaalseks.

21. oktoobril toimus Soome Eduskunna uue koosseisu esimene istung Eduskunna püstiseistes avaldas P.E. Svinhufvud kahetsust ja hukkamõistu toorele vägivallale, mille ohvriks oli langenud Eduskunna liige Ståhlberg.

Oma kõnes Eduskunna avamisel rõhutas president L.K. Helander Soome sisepoliitilise olukorra tõsidust, "On tehtud tegusid, mille pärast iga aus kodanik peaks häbi tundma. Tuleb teha lõpp vägivallategudele ja riigis kord, jalule seada - see on praegusel silmapilgul meie tähtsaim ülesanne"³. President märkis ära ka Soome raske majandusliku olukorra. Töötatööliste arv kasvab (ametlikel andmeil oli 1930. a. oktoobris Soomes 25 122 töötut)⁴. Riigi sissetulekud on vähenenud, seega on raskendatud kulude- tulude tasakaalus-

1 "Päevaleht", 22. okt. 1930.

2 sealsamas, 21. okt. 1930.

3 sealsamas, 24. okt. 1930.

4 Kahra, E., Työttömyys vuosina 1928-1936, Helsinki, 1938, lk.2.

tamine. President lõpetas oma kõne kinnitusega, et viimase aja sündmused ei ole muutnud Soome välispoliitikat, mille eesmärgiks on rahu kindlustamine üldse ja Põhja-Euroopas eriti¹.

L.K. Relanderi hukkamõist vägivallategudele leidis Soomes elavat vastukaja. Isegi Rahvusliku Koonduse "Uus Soome" teatas nüüd: "Meie oleme alati hukka mõistnud vägivallategeid ja... juhtinud tähelepanu sellele, et neist lõpuks ei tule kasu ka rahvaliidumisele... See tee, millele on asunud kütudid, on hädadohtlik tee. P.s. et ta on seadusevastane, on ta ka niisugune, mis kergesti ahvatleb minema kaugemale ja kaugemale. Nii on läinud meilgi".

Sama mõtte, ainult tervemalt väljendatud, esines ka teistes Soome lehtedes. Kotkas ilmuv "Põhja-Savo" ("Pohjois-Savo") kirjutas: "Kas avanevad silmad liiga hilja? Väike sõrm sai antud kuradile. See võib viia kogu käe, kui mitte seadustarmastav Soome rahvas ühise rindena ei seisa seaduste kaitseks"².

Eduskunnas arvustati karmilt valitsust. Sotsiaaldemokraadid V. Tanner ja V. Hakkila heitsid valitsusele ette liialt sõbralikku suhtumist lapuallikumisse. Leiti, et valitsus on lapuallikumise käsualune. Valitsusel ei olevat enam ei jõudu ega tahtmist jätkata vägivallategude selgitamist ja likvideerimist riigivõimu käsutuses olevate abinõudega.

Valitsuse töös leidsid puudusi ka progressistide ja Maa-liidu esindajad.

1 "Päevaleht", 24. okt. 1930.

2 sealsamas, 24. okt. 1930.

Rahvusliku Koonduse poolt sõnavõtnud saadikud kaitsesid valitsust, sest viimase tegevus vastavat a. järgu nõuetele.

Peaminister P.E. Svinhufvud oma vastuses märkis, et praeguse valitsuse suurem võit on kommunismi (s.t. vasempoolse töölisliikumise - H.S.) likvideerimine Soomes, mis ilma lapua-liikumiseta poleks olnud võimalik. Et see on saavutus, mida ei saa alahinnata, seda näitavat 1924.a. 1. detsember Eestis - kommunistliku õõnestustöö tulemus¹.

Järgnevate kuude jooksul võeti Eduskunnas vastu järgmised antikommunistlikud seadused:²

1) Kaitseseadus, mis andis riigipresidendile sõja või rahvarahutuste ajal õiguse kuulutada riik või selle osa sõjaseisukorras olevaks ning vajaduse korral sõjaseisukord lõpetada.

2) Valimisseaduse muutmine mitte varandusliku tsensuse sisseseadmise teel nagu lapua liikumine seda 1930.a. juunis-juulis oli nõudnud, vaid nii, et valimisõiguse kaotas igüks, kes kolme viimase aasta jooksul on kuulunud Soome riigi või ühiskondliku korra vastu tegutsevasse või seda soodustavasse organisatsiooni.

3) Nn. töörahuseadus, milles oli öeldud: "Kes ähvarduse, sõimuga v.m. viisil takistab või üritab takistada töötajat töökohal, langeb kohtuliku karistuse alla" ("Soome Luku" nõudmiste 4. punkti täitmine).

4) Täpsustati kriminaalkodeksi § 11, mis nägi ette ka-

1 "Päevaleht", 26. okt. 1930.

2 Korhonen, A., Suomen historian käsikirja, Jälkimmäinen osa, P.-Helsinki, 1949, lk. 509.

ristust riigireetmise eest.

Ees seisud Soome presidendi valimised.

Progressistid esitasid üksmeelselt oma partei poolt kandidaadiks presidendi kohale K.J. Ståhlbergi. Progressistidega astus valimisliitu väikepõllumeeste partei, kes ka toetas K.J. Ståhlbergi.

Maaliit kaalus V. Kosola kandidatuuri, aga hääletamiseks sai Kyösti Kallio 30, L.K. Relander 12, V. Kosola ja Sunila 1 hääle. Seega jäi Maaliidu kandidaadiks K. Kallio, ühtlasi märgiti ära, et "maa talupoegadele oleks õnneks, kui Ståhlberg saaks riigipeaks".

Rahvuslik Koondus ja lapuallikumine esitasid presidendi kandidaadiks P.E. Svinhufvudi. Viimane, et mitte olla ainuüksi nimetatud kahe rühmituse kandidaat, soovis oma nimel valimisliidumloomist. P.E. Svinhufvudit toetasid veel rootslased ja Maaliidu parem tiib.

SSDP poolt taotles presidendi kohta V. Tanner, kuid otsustati juhul, kui V. Tanneril pole väljavaateid, toetada K.J. Ståhlbergi.

Valimiskampaania käigus arvustas SSDP teravalt lapuallikumist ja selle kandidaati.

SKP otsustas, et valimiskampaaniat kasutatakse fašismi ja sotsiaaldemokraatide demagoogia paljastamiseks, laia massiliikumise tõstatamiseks¹.

Valimispropaganda oli väga elav, eriti lapuallikumise poolt.

K.J. Ståhlbergi kandidatuuri polnud veel üles seatudki

1 Hirvikallio, P., op.cit., lk. 48 jj.

kui 1930.a. novembri alguses V. Kosola juba selgitas "Aja Sõnale", et Ståhlbergi valimine presidendiks oleks väljakutse valgele Soomele. "Aja Sõna" korrespondendi märkusele, et pahempoolsed peavad Ståhlbergi meheks, kes murrab lapualikumise, vastas V. Kosola: "Eks proovigu!"¹.

Esitades Ståhlbergi kandidaadiks vabariigi presidendi kohale, oli Progressistide Partei end lapualaste vaenlaseks kuulutanud. Eriti oli progressistide "Turu Sõnumites" ("Turun Sanomat") ilmunud lapualikumist hukkamõistvaid artikleid.

10. detsembril 1930 korraldas vastuseks sellele 200-meheline lapualaste jõuk 10-minutilise vilekontserdi "Turu Sõnumite" toimetuse ees². Nädal hiljem, kella 3 paiku öösel sõitis "Turu Sõnumite" hoone ette kaks autot meestega. Maja pritsiti üle punase värviga³.

300 presidendi valijameest valiti 15.-16. jaan. 1931.a. Meile pole teada, kui palju valijamehi sai iga partei. Küll aga kirjutasid valimiste järel Põhjanmaa maaliitlikud lehed, et kui valimistel üldse on olnud mingid kaks tiiba, siis on nendeks olnud ühelt poolt lapualased koos Rahvusliku Koonduusega ja teiselt poolt kõik teised. Kuna need teised on valimistel saanud rõhuva enamuse, siis tõestab see ainult, et Soome rahval on tõsine tahtmine varjule pääseda tormide eest, mida lapualased oma vägivalda poliitikaga ja seaduste mittetäitmisega külvanud on. Ajalehed kutsusid üles juhul, kui Kalliol poleks šansse, toetama K.J. Ståhlbergi.

1 "Päevaleht", 6.nov. 1930.

2 sealsamas, 13. dets. 1930.

3 sealsamas, 19. dets. 1930.

Lapualased omalt poolt alustasid kampaaniat Maaliidu lõhestamiseks¹. 10. veebruaril 1931 tuli Helsingis kokku paarsada lapuameelset maaliitlast. Valiti 65-liikmeline volikogu, kes jätkaks lapuameelsete maaliitlaste organiseerimist kogu maal².

Lapuameelsete maaliitlaste 4-liikmeline saatkond eesotsas V. Kosolaga käis ka Maaliidu peahäälkandja "Soomemaa" toimetuses, et teatada sellele kokkutulnute hukkamõistvast seisukohast "Soomemaa" vaenu suhtes lapualaste vastu ja nõuda sellest loobumist. "Soomemaa" toimetus liikkas lapuameelsete maaliitlaste delegatsiooni nõudmised järsult tagasi³.

Ometi oli just Maaliit see, kelle toetus kindlustas lapualiikumise ja Rahvusliku Koonduse kandidaadile presidendi koha.

President valiti valijameeste poolt 15-16. veebr. 1930.a.

"Aktivisti" viimane number enne valimisi oli tervikuna suunatud Ståhlbergi vastu. Esimesel leheküljel ennustati, et K.J. Ståhlbergi valimine presidendiks kujuneks kurvaks nii Ståhlbergile enesele kui ka tema poolehoidjatele.

Järgmisel leheküljel oli toodud Soome Suurvürstiriigi kindralkuberner N.I. Bobrikovi⁴ tapja Eugen Schaumani ja üliõpilase Hans Siveni⁵ pildid koos allkirjaga: "Neil päevil

1 "Päevaleht", 6.veebr. 1931.

2 sealsamas, 11. veebr. 1931.

3 sealsamas, 12. veebr. 1931.

4 N.I. Bobrikov, russifitseerimise eestvõitleja Soomes, tapet i 16. juunil 1904.a.

5 Siven, Hans, AKS-i lemmikkangelane. Laskis end maha protestiks Tartu rahulepingu sõlmimise vastu.

on meil põhjust meelde tuletada kaht tõsist aktivisti, sest jälle läheb meil vaja samasuguseid ennastohverdavaid mehi". Samast vaimust oli kantud terve väljaanne. Ähvardati koguni, et "revolutsionäärid ja salaliitlased, ärge mõelge, et teil plaan, purusta kindel kalju (s.t. lapuallikumine - H.S.) Ståhlbergi juhtimisel, läheks läbi ilma püssirohuta"¹.

Presidendivalimiste käik oli järgmine:²

Esimesel hääletamisel jagunesid hääled:

V. Tanner	- 90	häält
P.E. Svinhufvud	- 88	"
K. Kallio	- 64	"
K.J. Ståhlberg	- 58	"

P.E. Svinhufvudi poolt hääletasid 64 ta oma valimisliidu valijameest, 19 rootsi partei esindajat ja 5 maaliitlast.

Teine hääletamisel loobusid sotsiaaldemokraadid V. Tanneri kandidatuurist ja asusid toetama Ståhlbergi. 11 maaliitlast andsid oma hääled P.E. Svinhufvudile. Seega kujunesid tulemused:

K.J. Ståhlberg	- 149	häält
P.E. Svinhufvud	- 98	"
K. Kallio	- 53	"

Kolmandal, otsustaval hääletamisel andsid oma hääled P.E. Svinhufvudile ülejäänud 53 maaliitlast.

Seega oli Soome Vabariigi presidendiks 151 häälega K.J. Ståhlbergi 149 hääle vastu valitud P.E. Svinhufvud.

1 "Päevaleht", 15. veebr. 1931.

2 Hirvikallio, P., op.cit., lk. 58 jj.

Maaliidu suuna muutus otsustas võitluse tulemused. Kõik laldaste poliitiliste kogemusteta Maaliidu valijameestele mõjus valimiste eel lapualaste poolt loodud meeleolu, et Soomes midagi juhtub, kui Ståhlberg valitakse presidendiks. Valimiste käigus kinnitas Soome Kaitseliidu ülemjuhataja Malmberg korduvalt, et Ståhlbergi valimise puhul on oodata kaitseliidu rahutusi. Viimane Ståhlbergi toetav maaliitlane Kalle Saralaki andis oma hääl Svinhufvudile pärast seda, kui talle selgitati, et Helsingis on relvastatud lapualased, kes ähvardavad toime panna veresauna juhul, kui valitakse K.J. Ståhlberg.

P.E. Svinhufvudi valimine Soome presidendiks tähendas Soome suurbürgerlusele ja lapualaliikumisele suurt võitu, sest P.E. Svinhufvud oli nende toetusel riigi esimeseks meheks saanud ning oli loota, et ta edaspidi hakkab täitma ringkondade tahet, kes ta presidendikohale upitasid.

Kõik need, kes valimistel kolme hääletamise jooksul andnud oma hääled P.E. Svinhufvudile, vabandasid ja õigustasid oma valikut sellega, et valides Svinhufvudi võetakse lapualaliikumisel ära võimalus edaspidi aktiivselt tegutseda. Ståhlbergi valimine oleks maa sisepoliitilist elu nende arva-tes vaid keerukamaks ja ebakindlamaks teinud. S.t. lapualaliikumise mahasurumist, mida oli K.J. Ståhlbergi poolt loota, nendes ringkondades veel ei soovitud.

Perioodil 1930. a. suvest 1931. a. veebruarini täideti enam-vähem täielikult kõik lapualaliikumise nõudmised, s.o. Soome suurbürgerlus oli saavutanud kõik, mida ta lapualali-

kumise abil avalikult oli tahtnud saavutada. Samaaegselt hakkas 1930.a. suveni üksmeelselt lapuallikumist toetanud kodanlik rinne lagunema, sest lapuallaste teod pöördusid sotsiaaldemokraatide ja liberaalse kodanluse vastu.

IV LAPUALIIKUMISE LIKVIDEERIMISE PEAPÕHJUSED

1931. aastaks likvideeris kodanlus lapualaste abil kommunismi s.o. vasempoolse töölisliikumise Soomes peaaegu täielikult. Lubatud majanduslikku tõusu, mis sellele "saavutusele" lapualaste kinnitust mööda pidi järgnema, ei tulnud aga kusagilt. Vastupidi - majanduskriis Soomes süvenes.

Tööstustööliste arv Soomes vähenes aastast aastasse ja oli 1932. aastal langenud juba 127 222-le. Neli aastat tagasi, 1928. aastal, oli Soomes olnud 169 180 tööstustöölist¹.

Töötute arv tõusis haripunkti 1932.a. veebruaris, mil Soomes oli 91 778 töötut², neist 40% moodustasid maa ja metsatöölised, 15% kehvad talupojad ja 45% tööstustöölised³.

Soome põllumajanduse rentaablus oli juba 1925. aastast hakanud langema. 1930. ja 1931. aastal oli see vaid pool

1925.a. näitajatest:	1925.a. - 5,8%
	1928.a. - 3,5%
	1929.a. - 3,1%
	1930.a. - 2,9%
	1931.a. - 2,9%
	1932.a. - 3,2% ⁴

1929.aastal oli Soome põllumajanduse laenukoorem olnud juba ca 9 miljardit marka, millest 80% olid lühiajalised laenud.

1 Tähti, N., op.cit., lk.64.

2 Kahra, E., op.cit., lk. 2.

3 Tähti, N., op.cit., lk.64.

4 seaisamas, lk. 66.

Kasvas talude müümine oksjoniteel. 1931.a. seitsme esimese kuu jooksul müüdi oksjonil 947 talu ehk 3 korda niipalju, kui harilikult terve aasta jooksul. 31. juulil 1931 oli oksjoninimekirjas veel 1975 talu¹.

1931.a. suvel tekkis Soomes nn. talupoegade remondiliikumine, mis nõudis inflatsiooni põllumajandussaaduste hindade tõstmiseks. Pärast seda, kui Inglismaa ja Skandinaavia-
maad loobusid oma raha väljalaskmises kulla aluselt, tegi 12. oktoobril 1931.a. sama ka Soome. Kasu sellest sammust Soome põllumajandus peasegu ei saanud. 1931.a. novembris-detsembris tõusid põllumajandussaaduste hinnad 18%, importkaupade hinnad (vili, loomatoit) aga 46%². Nii näiteks oli pärast inflatsiooni piima hind, mida Soome talupoeg müüs, tõusnud 10 penni liitritilt, nisujahu hind aga, mida talupoeg ostis, oli tõusnud 40 penni kilogrammiat³.

Nagu remondiliikumine, oli majanduslikest põhjustest tingitud ka talupoegade kriisiliikumine dr. Johanssoni juhtimisel. Kriisiliikumine nõudis sundoksjonite lõpetamist ja riigi materiaalset abi põllumajandusele⁴.

Soomel sisemisi reserve põllumajanduse aitamiseks polnud. Jäid üle välislaenu, mille saamiseks peeti läbirääkimisi Inglismaa ja Prantsusmaaga. Läbirääkimised lõppesid tulemusteta, sest Soome siseelu ebakindlus oli Soome krediidi-usaldust välismaal tugevasti kõigutanud. Seepärast

1 "Päevaleht", 8.sept. 1931.

2 sealsamas, 10.veebr. 1931.

3 sealsamas, 20. okt. 1931.

4 sealsamas, 10. juuni 1931.

oli nii värske presidendi P.E. Svinhufvudi, valitsuse kui ka Eduskunna ülesandeks taastada vähemalt välismaa silmis Soome endine, seadustele toetava riigi kuulsus¹. Ning teisest küljest - lapualiikumisest oli juba välja pigistatud kõik, mida Soome suurkodanlus vajab s.o. töörahva käest olid ära kistud viimased demokraatlikud vabadused ja uued, fašistlikud olemusega seadused kinnitasid suurkodanluse võitu. Rohkem polnud lapualiikumiselt enam midagi saada. Soome aga vajab nüüd hädasti väliskrediiti.

Lapualiikumise juhid ei mõelnudki veel taanduda, nende plaanides seisis nüüd niisuguse valitsuse loomine Soomes, kes oleks liikumisele absoluutselt kuulekas, 7. märtsil 1931. a. käis lapualiikumise delegatsioon P.E. Svinhufvudi juures talle seda mõista andmas. Delegatsiooni käik ebaõnnestus, sest president, mõistes, et lapualiikumine nagu mooramaa mees on oma töö teinud ja peab nüüd taanduma, vastas lapualastele, et valitsuse moodustamise asjas peab ta läbirääkimisi vaid Eduskunna rühmadega².

Uue valitsuse moodustamine tehti ülesandeks K. Kalliole, kellele see aga Rahvusliku Koonduse ja progressistide loobumise tõttu ei õnnestunud.

Märtsi lõpus moodustas valitsuse lõpuks maaliitlane dr. Sunila. Rahvuslik Koondus leppis uue valitsusega väga vastumeelt^{se}. Dr. Sunila valitsuses polnud ainsatki P.E. Svinhufvudi valitsuse liiget. Peaministri Sunila enese ning si-

1 "Päevaleht", 12. apr. 1931.

2 sealsamas, 8. märts 1931.

seministri E.V.L. v. Borni¹ ja kohtuministri progressisti Kivimäki vaadetest oli juba enne niipalju teada, et lapualikumisele pole nendelt meestelt mingit mõistmist loota².

Lapualikumise piiramine valitsuse poolt tugevnes.

Juba 1930.a. viimastel kuudel oli alustatud kohtulikku juurdlust mitmete lapualaste kuritegude üle. Nii oli kohtu alla antud tööliste ja väikepõllupidajate eduskunnarühma saadikute Pekkala ja Rötö küüditajad. Mai lõpus 1931.a. mõistis Kuopio raekohus kahe tööliste küüditamise pärast tingimisi kolmeks kuuks vangi kirikuõpetaja Simojoe, usuteaduse üliõpilase Malmivaara, pangadirektori Heikise ja kaks talupeerimeest³.

1931.a. septembris tuli avalikuks, et 1930.a. augustis küüditatud Viiburi läänis elanud kingsepp Mättö polnud saadetud üle piiri Nõukogude Liitu, vaid küüditajate poolt tema kodukoha lähedal tapetud. Mättö küüditajate, sekka ka mõrvarite seas oli ka Vihtori Kosola poeg Pentti. 20.-21. septembril 1931. vangistati kõik kuus kingsepp Mättö küüditajat⁴.

1930.a. lõpus suleti kampaania pärast K.J. Ståhlbergi vastu lapualaste "Aktivist". 1931.a. märtsis hakkas "Aktivisti" asemel ilmuma nädalaleht "Sinimust". "Aktivisti" juhtlause "Sõnadelt tegudele!" asemele võttis "Sinimust"

1 v. Born, Ernst Viktor Lorenz, vabahärra (sünd.1885) jurist. Soome Eduskunnas 1919-1954. Siseminister 1931-32 ja 1939-40; kohtuminister 1944.a., Rootsi Rahvapartei KK esimees 1934-1945.

2 "Päevaleht", 31. märts 1931.

3 sealsamas, 30. mai 1931.

4 sealsamas, 21. sept. 1931.

"Ärgem laskem tuld kustuda!" Uut nädalalehte toimetas endine "Aktivisti" toimetaja pangajuht M. Nikula, juriidiliseks väljaandjaks oli palgatud kirjanik Eikki Asunta. Seejärel, kui tuli ilmsiks, et "Sinimust" on sisuliselt "Aktivisti" järglane, 1931a.a mais vastavalt siseministri, v. Borni käsu "Sinimust" suleti¹.

Valitsuse niisugused vormilised väljaastumisedki kergendasid mõnel määral Soome Kommunistliku Partei tegevust. 1931. a. toimunud SKP konverentsil vastuvõetud otsustes märgiti ära, et kodanluse rinne, mis on ühtne vaid töölisliikumise vastu, sisaldab eneses palju vastuolusid, mida töölisklass peab ära kasutama. Märgiti ka, et praegu on tähtsam kui kunagi varem ühendada legaalne ja illegaalne Soome Kommunistliku Partei töös. Senini on liiga ühekülgselt tehtud vaid salajast tööd ja liiga kitsas ringkonnas. Otsustes rõhutati ka vajadust suurendada tähelepanu talurahvale; välja töötada nõudmised talupoegadele, mis sisaldaksid sundoksjonite lõpetamise, talupoegadele söögi- ja seemnevilja jagamise jt. talurahvale olulisi nõudmisi².

Täites 1931a.a konverentsi otsuseid, asus SKP looma legaalseid töölisorganisatsioone ja juhtima nende tegevust. 1932.a. lausus O.W. Kuusinen kiitvalt SKP kohta, et see on aru saanud massiliikumise vahetu juhtimise tähtsusest³.

1 "Päevaleht", 21. mai 1931.

2 Suomen valtiollinen tila ja SKP:n lähinumät tehtävät. SKP:n puoluekokouksen päästöslausunta, 1931, lk.11 jj.

3 Kuusinen, O.W., Kommunistisen internatsionalen ja sen osastojen tehtävistä, Leningrad, 1932, lk. 143.

SKP tegevuse aktiveerumist 1931. aastal näitab muuhulgas hulgaline kõikvõimalikke nimetusi kandvate ühingute ja seltside loomine. Ainult nii sai põrandaalune SKP täita tema ees seisvaid ülesandeid. 1930. aastal oli kogu aasta jooksul Soomes registreeritud ca 5 000 ühingut, 1931.a. esimesel poolel tuli juba 4 100 palvet ühingute registreerimiseks. Eriti aktiivselt arutati mitmesuguseid noorsoo õppe-, hariduseeltsi jne., avati jälle töölismajasid¹. 1931. a. sügisel oli siseminister v. Born andnud loa ka Lapua töölismaja taasavamiseks. Vaasa lääni kuberner oli keeldunud käsku täitmast. Lapual liikumise juhatus kuulutas, et Lapua töölismaja jääb suletuks². Selle kinnituseks naelutati Lapua töölismaja ukseid-aknad laudadega kinni ja saadeti v. Bornile telegramm: "Töölismaja on jäänud kinni, Lõuna-Pohjanmaa mehed"³. "Uusi Suome", toetades lapual liikumist nagu ikka, manitses valitsust mõõdukusele ja nõudis, et töölismaja asi antaks enne kohtulikule uurimisele⁴.

Siseminister nõudis laudade kohest kõrvaldamist olenevata sellest, kas Lapua töölismaja avatakse või mitte. Ühtlasi tehti aga Vaasa lääni kubernerile ülesandeks uurida, kas Lapua töölismaja on SKP mõjualune või mitte⁵. Sellega tehti lapual liikumisele siiski järeleandmine. SSDP ja progressistid avaldasid oma pettumust sel juhul. Rahvuslisk Koondus oli niisuguse lahendusega rahul. Tema, samuti kui

1 "Päevaleht", 19. aug. 1931.a.

2 sealsamas, 20. sept. 1931.

3 sealsamas, 23. sept. 1931.

4 sealsamas, 25. sept. 1931.

5 sealsamas, 24. sept. 1931.

lapualiikumisegei usk Soome kohtute "õiglusse" oli kindel.

Lapua töölistmaja küsimus samuti nagu Pentti Kosola osavõtt tapmisest ei jätnud Soomes kedagi ükskõikseaks. "Soome-maas" kirjutati, et Pentti Kosola mõrtsukatöö näitab kuhu jõutakse, kui "me ~~tunne~~ teeme, mida tahame"; Lapua töölistmaja seina löödud naelad taheti lüüa ühtlasi riigivõimu autoriteedisse, vähemalt samapalju kui töölistmaja seina. Kas Lapua on tähtsam kui Soome?

Rootsi Rahvapartei häälkandjas "Hufvudstadsbladetis" kirjutas Rabbe Axel Wrede: "Viimaks on et peab lõpu tegema olukorrale, kus seadusliku riigivõimu kõrval ja selle vastu esineb teine omavoliline võim. Asi seisab... selles, et lõpuks ikkagi peab otsustama, kas otsustav sõna riigiasjades kuulub seaduslikule valitsusele või selleks volitamata isikutele, ning selle otsustamiseks ei ole hetk kunagi liiga varajane".

"Svenska Pressen" küsis: kas ei leidu kodanikku, kelle sõna lapualased kuulaksid ja kes näitaks, millisesse kuristikku meie olema langemas.

Kirikuringkondade häälkandja "Kodumaa" tunnistas, et teade, mis tõendab vereplekki lapualiikumise küljes, on vapustav.

Väga julge oli "Soome Sotsiaaldemokraadi" seisukohavõtt samade küsimuste suhtes: "Soome töölistklass ei jõua enam kauem välja kannatada tema vastu suunatud ähvardusi ja teotusi. Siingi maal osatakse vägivallale vägivallaga vastata. Ärgu arvatagu, et töölistklassi kauakestnud vaikimine jätkub lõpmata. Valitsus ja rahvas kandku hoolt, et sõima-

tud ja haavatud rahva osa - proletariaat - ei kaotaks usku õiglusesse".

Isegi "Aja sõna" ei julgenud Mättö tapmist heaks kiita, kuid avaldas arvamust, et kui ka Pentti Kosola on mõrvar, siis see ei saa mingit varju heita ei Vihtori Kosolale ega lapualliikumisele¹.

Kui kriisiliikumine ja remondiliikumine kujutasid enesest puht-majanduslikest põhjustest esilekutsutud talupoegade liikumisi, siis 1931.a. sügisel tekkinud fašistlik nn. maakondade liikumine oli oma programmilt hoopis laiem ja mõnes mõttes isegi lapualliikumisest kaugemaleminev.

13. okt. 1931.a. kogunes Viiburisse Ümmargusse torni mõnikümme lapualliikumise, rindemeeste liidu tegelast koos äri- ja tööstusmaailma esindajatega. Koosolekul võeti vastu ulatuslik programm "riiklikuks uuendustööks", mis sisaldas üldjoontes järgmisi nõudmisi: kõik, keda süüdistatakse seadusevastastes tegudes, tuleb vabastada; kommunismi-vastased seadused tuleb laiendada ka sotsiaaldemokraatidele; need, kes ei maksa otseseid makse, ärgu omagu hääleõigust valimistel; kaotada kaeluseadus; kehtestada surmanuhtlus karistusvahendina; vähendada riigieelarves sotsiaal- ja hariduskulusid; suurendada krediiti põllumajandusele².

Pärast Viiburi programmi läbiarutamist kohtadel tulid 22.-23. okt. 1931 Helsingis "Ostrobotnias" kokku maakondade saadikud, kes Viiburi programmi heaks kiitsid. "Ostrobotnia" koosolek saatis oma delegatsiooni peaministri juurde.

1 "Päevaleht", 28. sept. 1931.

2 sealsamas, 24. okt. 1931.

Dr. Sunila vastas saatkonnale, et ta ei leia põhjust delegatsiooni nõudmiste läbivaatamiseks, sest viis, kuidas neis käsitletakse riigikorda, kodanike õigusi, riigivõimu kohustusi ning majandusküsimusi, samuti viis, kuidas neile nõudmistele juhuslikult kokkuäetud rahvahulga abil mõju tahetakse anda, on niisugune, et tõsiselt mõtlevad inimesed seda heaks kiita ei saa¹. 23. oktoobril valiti nn. maakondade liikumise viiekümne-liikmeline juhatus, kuhu muuhulgas kuulusid ka lapuallikumise senised juhid V. Herttua, I. Koivisto, R. Haarla ja "Aja Sõna" peatoimetaja A. Somersalo².

Kohe pärast nn. maakondade liikumise loomist hakati tema juhtide poolt salaja agiteerima Soome armee ja kaitseväe ohvitseride. Paljud Soome ajalehed, eriti SSDP ja progressistide poolt väljaantavad, rõhutasid, et maakonna mehed tegelevad kommunistide kangelastele. Kutsuti kõiki kodanikke üles toetama kehtivat riigivõimu rahu ja korra kaitset³.

Need üleskutsed panid aluse teatud riigikorralduste algatusele Soome rahva laiaades massides vastukeeleks teisesuunalisele maakondade liikumisele⁴.

11. nov. 1931 konstateeris V. Tanner intervjuus Taani ajalehele "Social-Demokraten", et 1931.a. on nn. isamaaline talurahvalikumine end täielikult marksismi, demokraatia ja parlamentarismi vastu pööranud. Eriti pärast seda, kui liikumise etteotsa astusid end sõjaväelased Wallenius⁵, So-

1 "Päevaleht", 24. okt. 1931.

2 sealsamas, 25. okt. 1931.

3 sealsamas, 15. nov. 1931.

4 sealsamas, 17. nov. 1931.

kumise etteotsa astusid end. sõjaväelased Wallenius¹, Somersalo jt. selgines liikumise fašistlik ilme. V. Tanner rääkis ka, et Soomes levib visalt kuuldusi, et fašistlik riigipööre teostatakse juba 1931.a. sügisel².

"Soomemaa" kinnitas, et teated, mis kõnelevad hädaohtlikest sepitsustest Soome riigikorra vastu, vastavad tõeale. Ajaleht kutsus maaliitlasi üles kokku hoidma, et demokraatia-vastastele tegudele koos vastupanu osutada³.

Samal päeval kui "Soomemaa" kinnitas riigipöörde-kavatsuste olemasolu, avaldas "Aja Sõna" teadaande: "Kuna keeluseaduse küsimus läheneb otsustamisele, kutsume lapuallikumise kohalikke osakondi ja maakondade liikumise mehi saatma "Aja Sõna" toimetusele kuni 29. novembrini 1931.a. teateid selle kohta:

1) mitu meest toetab teie kodukohas meie programmi;

2) mitu meest arvate sellega ka veel liituvat. "Helsingi Sõnumid" kommenteeris seda teadaannet kui riigipöördeks valmisolevate jõudude ülevaatus⁴.

"Soomemaa" peatoimetaja Lasse Hiekala saatis Maaliidu provintsi-lehtedele ringkirja, kus kutsuti toimetajaid üles hoolega jälgima ja paljastama eriti kaitseliidu juhtide sepitsusi ühenduses maakondade liikumisega⁵. Progressistide

1 K.M. Wallenius mõisteti Soome kõrgema kohtu otsusega K.J. Ståhlbergi küüditamise asjas õigeks 1931.a. juulis. 1931.

a. novembris hakkas ta tegutsema lapuallikumise sekretärina.

2 "päevaleht", 21. nov. 1931.

3 sealsamas, 25. nov, 1931.

4 sealsamas, 25.nov. 1931.

5 sealsamas, 2. dets. 1931.

"Turu Sõnumid" tõid ära järgmise, kõige iseloomustavama lause Lasse Hiekkala ringkirjast: "Hoidke pea kaine, ärge kahelge enam netkegi salasepitsuste olemasolus"¹.

Lapual liikumise ja "Soomemaa" vahekorrad, mis juba 1930. a. lõpus oli teravad, halvenesid veelgi.

"Aja Sõna" avaldas "kaitseliitlaste nimel" "Soomemaa" peatoimetaja vastu suunatud artikli, kus ähvardati: "Meie, kaitseliitlased, ei tee poliitikat. Meie teeme vaid seda, mida kstakse, olgu siis meie vaenlane venelane või Lasse Hiekkala. Ennustame juba nüüd, et Lasse Hiekkala ratsutamine Maaliidu seijas saab lühema ja hälvema lõpu kui ta ise aimabki". Seda artiklit võtrelidakse "Päevalehes". Rahvusliku Koonduse "Õhtulehe" artikliga 1922.a., mis õhutas H. Ritavuori tapmisele.²

Rahvuslik koondus, kes eitab igasuguste riigivaenulike kavatsuste olemasolu, esines 1931.a. detsembri alguses siseministri ees arupärimisega, mis tingib selliste juttude levimise. V. Born vastas, et kuuldused riigipöörde kavatsusest pole alusetud, kuid nad on tugevasti liialdatud. Lõpuks toonitas siseminister, et iga kodanik peab keelduma minemist koos nendega, kes kavatsevad riigipööret Soomes. Ajakirjandus kasutagu ka oma mõjujõudu samas suunas³.

Detsembri alguses 1931.a. toimus mitmel pool Soomes lapualaste koosilekuid, mida progressistid nimetasid üldnimega lapual liikumise proovimobilisatsioonideks. Nii näiteks tuli Poris kokku ligi 1 000 meest autodel ja autobussidel

1 "Päevaleht", 26. nov. 1931.

2 sealsamas, 11. dets. 1931.

3 sealsamas, 3. dets. 1931.

määratud kohta määratud tunniks, kusjuures ajalehtedes polnud selleks mingit käsku antud¹.

Kui 1929.a. novembris kõikide pahede põhjuseks oli kuulutatud Soome Kommunistliku Partei poolt juhitud vasempoolne töölisliikumine, siis 1931.a. lõpuks oldi jõutud niikaugemale, et K.M. Wallenius oma kõnes Tampere 14. dets. tunnistas, et kõik puudused Soome siseelus tulenevad Soome põhiseadusest. K.M. Wallenius soovitas mitmes asjas Itaalia eeskujut².

Sama mõtet arendas edasi "Aja Sõna" veebruari alguses 1932: lapuallikumine ei jäta võitlust seni, kuni ta on riigilaeva demokraatia ohtudest välja viinud³. See oli avalik töötus, et afasistlik riigipööre on tulemas.

Vähem kui aastaga oli Soome sisepoliitikas toimunud otsustav muutus. Lapuallikumine koos Rahvusliku Koondusega olid asunud vaenujalale nende endi poolt pukkitõstetud presidendiga, Eduskunnaga ning valitsusega; kolme viimast kaitsesid eelkõige Maaliidu "Soomemaa" ümber koondunud vasem tiib ja Progressistide Partei. Eriti ägedalt rünnati lapuallikumise poolt Uusimaa lääni kubernerit B. Jalanderi, kes 1931.a. oktoobris oli Uusimaa läänis nõudnud otsustavaid abinõusid korrerikkumiste ärahoidmiseks ja vägivalletsejate karistamist⁴, ning Soome siseministrit E.V.L. v. Borni, kes ka energiliselt oli seadusliku korra eest välja astunud.

11. veebruaril 1932 käis B. Jalanderi juures Uusimaa läänivalitsuses lapuallikumise rahakoguja Minna Craucher

1 "Päevaleht", 9. dets. 1931.

2 sealsamas, 15. dets. 1931.

3 sealsamas, 4. veebr. 1931.

4 sealsamas, 3. okt. 1931.

(end. Maria Lindell), kes jutuajamises B. Jalanderiga nõudis kahe lähema nädala jooksul K.M. Walleniuse vangistamist, sest muidu võivat tulla Soomele õnnetus. Lähemaid seletusi andmast M. Craucher keeldus.

Ainukesed teated, mis annaksid meile võimaluse otsustada lapualikumise telgitaguste üle 1931.a. novembrist kuni 1932.a. märtsini, on pärit M. Craucherilt. Soome kodanlik ajalooteadus, samuti nagu 1932.a. siseminister v. Borngi, ei pea neid teateid usaldusväärseiks, sest M. Craucher olevat K.M. Walleniusega olnud isiklikus vaenus¹.

Siiski näib see, mida Minna Craucher enne 1932.a. 8. märtsit, mil teda tabas lapualaste kättemaks (M. Craucher mõrvati), rääkida jõudis, üsana tõepärasena².

Kogu 1931.a. suvi oli kulunud jõudude koondamiseks, et fašistlik riigipööre 1931.a. novembris läbi viia. Kuid lapualikumise kaks eri suunda ei jõudnud kokkuleppele fašistliku pöörde läbiviimise viisis.

Esimest, aeglase fašiseerimise rühmitust juhtisid Soome suurkapitalistid Fazer, Hackmann, Julin, Waldén, kes tahtsid küll fašistlikku diktatuuri, kuid nii, et nende Inglise-Prantsuse-USA kaubapartnerid ei saaks Soomele fašismi ning koos sellega ka maa sisemist ebakindlust ette heita.

Teine rühmitus eesotsas kindaral Walleniusega kavatsesid pidulikult vägede eesotsas Helsingisse sisse marssida nagu Mussolini omal ajal Rooma. Plaan kavatsetud täide viia 13. märtsil 1932; selles suhtes olevat olnud kokkulepe ka

1 Somersalo, A., op.cit., lk. 110.

2 Parkkari, N., op.cit., lk. 141

saksa rahvussotsialistidega.¹

Et Wallenius ei jõudnud esimese suunaga kokkuleppele, siis lõpetanud Waldin, Fazzer jt. lapualiikumise finantseerimise. Kuni selle ajani olid nad lapualiikumisse paigutanud juba 3,5 miljonit marka².

Juhul, kui fašistlik riigipööre oli tõesti määratud 13. märtsile, tabasid sündmused Mäntsäläs 27. veebruaril 1932 lapualiikumise juhte ootamatult. Et aga olukord näis esialgu riigipöördeks soodne olevat, sellepärast otsustati juhtimine enesekätte võtta.

Et Mäntsäläs (Uusimaa läänis, 50 km Helsingist) midagi oli tulemas, seda Soome valitsus teadis. Laupäeva 27, veebruari õhtuks oli Mäntsäläs Ohkala töölismajas kuberner B. Jalanderi loal välja kuulutatud koosolek, kus pidi esinema sotsiaaldemokraat (enne Rahvuslikku Koondusesse kuulunud) dr. Mikko Erich. Kohe pärast koosoleku väljakuulutamist olid valitsuse poole pöördunud Mäntsälä kaitseliitlased ja nõudnud, et dr. Erichil keelataks esinemine Mäntsäläs. Ernst von Born ei leidnud põhjust niisuguse keelu andmiseks. Siis otsustasid kohalikud äärmiselt parempoolsed koosoleku toimumist oma jõududega takistada. Koosolekukuulutused rebiti maha ja nende asemele kleebiti üles "teadaanded": "Erich ei kõnele Mäntsäläs... v. Born ja Jalander saadavad juudi Mäntsälässe punakaarti asutama. Mäntsäläst ei lasta teha punast. Mäntsälä on valge".

27. veebruari õhtul saabus Helsingist Ohkala töölismajja

1 Somersalo, A., op.cit., lk. 31-32.

2 sealsamas, lk. 113.

dr. Mikko Erich ja 30-meheline (teistel andmetel 40) politseinike salk korra kaitsmiseks koosolekul. Töölismajja oli kokku tulnud ca 200 inimest, nende hulgas ka naised ja lapsed¹.

Astunud kõnepulti tuletas M. Erich kokkutulnutele meelde, et aasta tagasi oli samast saalist ära küüditatud rahva-
saadik, sotsiaaldemokraat Otto Toivonen. Teade O. Toivoneni küüditamisest levis ka naabermaadesse, sest samal ajal oli Helsingis uue Eduskunnahoone pidulik avamine, kuhu oli saabunud väliskülalisi. M. Erich tuletas meelde tööliste Hap-
se ja Mättö tapmist; president Ståhlbergi küüditamist, mis on nii "jultunud kuritegu, et kui see oleks sündinud kusa-
gil teisel maal, oleks järgnenud vastupanutorm, mis selle ennekuulmatu teo tegijad oleks maapealr pühkinud. Samasugu-
seid kuritegusid on hulgaliselt tööliklassi vastu toime pandud, kuid nende kordasaatjaid pole kunagi vastutusele võetud".

Siinkohal katkestas kõne tulistamine töölismaja õuel. Saalis tekkis paanika. M. Erichi kõne ajal oli 300-400 meheline lapualaste jõuk töölismaja ümber piiranud ja nõudis dr. Erichi väljaandmist. Politsei saatel M. Erich lahkus Mäntsäläst. 10 min hiljem lahkusid töölismaja õuelt lapualased - rivis, lauluga. Rivi kõrval sammus paar ohvitserimundris meest, pimeduses ei saadud aru, kas armee või kaitse-
seliidu vormis².

Mäntsäläs levis teade, et siseminister oli andnud kor-

1 "Päevaleht", 2. märts 1932.

2 Somersalo, A., op.cit., lk. 5 jj.

ralduse koosoleku laialiajajad vangistada. Lapualased kogunesid Mäntsälä kaitseliidumajja, kus otsustati, et seekord tuleb minna lõpuni.

28. veebruaril saatsid kokkutulnud Soome Vabariigi presidendile kirja, mis avaldati "Aja Sõnas". Kirja alguses seletati, et Mäntsäläs pole tõustud mitte riigivõimu vaid punase verevalamise ja kodusõjani viiva marksismi vastu. Kui muudatusi ei tule, kui siseminister v. Born ja Uusimaa kuberner Jalander jäävad punast marksismi toetama, siis poleme meie sunnitud kuulutama, et riigivõim on meie vaenlane. Marksism peab hävitatama ja ta hävitatakse isegi selle raske hinnaga, et me peame enne hävitama seda toetava ja kaitsva riigivõimu ja selle kandjad"¹.

Lapualiikumise juhatus, kes ilmselt oli kohe Mäntsäläse kokkutulnute juhtimise enesele võtnud, saatis laiali üksteise järel kaks mobilisatsioonikäsku, mida täideti väga vähestes maakondades. Mingit vastukaja ei leidnud mobilisatsioonikäsud Viiburi läänis, Savos, Põhja-Soomes, Lapimaal. Meeste arv Mäntsäläs ei ületanud 28. veebr.- 7. märtsini kunagi 700-t. Ühed grupid tulid, teised läksid.

SSDP esindajad Harvala ja Tanner nõudsid, et valitsus tegutseks kiiresti ja energiliselt korra jaluleseadmiseks riigis, Samuti nõuti, et president ja valitsus kasutaksid nüüd ära neile viimastel aastatel antud laiu volitusi seadusliku korra kaitsmiseks.

29. veebruaril 1932 kehtestati Soomes vastavalt 18.

1 Somersalo, A., op.cit., lk. 69-71;
"Päevaleht", 3. märts 1932.

nov. 1930.a. vastuvõetud kaitseseadusele sõjaseisukord. Helsingisse koondati sõjaväeosad, teedel Mäntsäläst Helsingisse, raudteedel jne. kehtestati kõvendatud kontroll. Samal päeval saatis "Lapualiikumise juhatus" Hämeenlinnast V. Kosola allkirjaga telegrammi vabariigi presidendile ja valitsusele, milles teatati, et lapualiikumine ei pea võimalikuks praegusel hetkel rahu maal teisiti säilitada, kui et valitsus peab lahkuma ja riigi poliitiline suund peab muutuma. Praeguse valitsuse asemele peab loodama uus, parteipüüetest vaba ja isamaalisele rahvaliidumisele toetuv valitsus¹.

1. märtsil pöördusid Soome Vabariigi president ja Soome Kaitseliidu ülemjuhataja L. Malmberg kaitseliidu liikmete poole käsuga, et kõik kaitseliitlased kuulekaina seadustele ja oma vandele lähöksid kohe tagasi oma koduvaldadesse ja täidaksid vaid oma pealike käske².

Kolmapäeval 2. märtsil esines P.E. Svinhufvud Soome raadios kõnega, kus ta ütles: "Mina ei saa seda sallida, et seadusi jalgade alla tallatakse ja kodanikke üksteise vastu võitlusse viiakse. Sellest silmapilgust, kus mina olen vastutuse korra alalhoidmise eest riigis enese peale võtnud (kaitseseaduse kehtestamine - H.S.) on igasugused seadusevastased väljaastumised sihitud mitte ainult üldise korra, vaid ka minu vastu isiklikult"³.

P.E. Svinhufvudi autoriteet oli Soomes suur. Minna

1 Somersalo, A., op.cit., lk. 15.

2 sealsemas, lk. 27.

3 R^äiköⁿen, E., Ukko-Pekka, kansanmies, Toinen painos, Helsinki, 1937, lk. 325.

Craucheri teateil oli lapuallikumise plaanides olnud ka P.E. Svinhufvudi tapmine, kuid kolm meest, kellele see ülesandeks tehti, olid eelistanud tappa end, sest ülesanne näinud neile liialt raskena¹.

Presidendi raadiokõnel oli suur mõju. Mitte mässu juhtidele, sest nemad teadsid, mida tegid, vaid neile lapuallikumise ja kaitseliidu realiiikmetele, kes senini ikka veel uskusid, et liikumise ainsaks eesmärgiks on Soome päästmine marksismist. Nüüd saadi aru, millega on tegemist.

Väga hästi näitab seda masside ümberpöördumist Väinö Linna oma "Siin Põhjatähe all" kolmandas osas ühe kaitseliitlase suu läbi: "Mina ei usu, et üritus võiks õnnestuda Svinhufvudi vastu. Mehed teavad nüüd, milles on küsimus ja ei lähe avalikule mässule"².

Et Soomes üldine meeleolu oli mässu vastu, seda näitasid 1932.a. märtsi alguses rohked telegrammid presidendile ja valitsusele, artiklid ja üleskutsed ajalehtedes.

1. märtsil pöördus "Soomemaas" Maaliidu eduskunnaühm oma valijate, Soome talupoegade poole üleskutsega tegutseda rahu ja korra taastamise heaks. "Meie kõik, nii relvastatud kui relvastamata, peame täitma vaid vabariigi presidendi ja valitsuse käsked ja määrused, Alanud mässuliikumine peab lõpetatama. Seda nõuab meie isamaa õnn ja meie rahva tulevik. Seda nõuab sel hetkel iseäranis see raske majanduslik olukord, kuhu meie rahvas on sattunud".

Soome arhipiiskop L. Ingman pöördus Mäntsäläs kokku-

1 Somersalo, A., op.cit., lk. 121.

2 Linna, V., Täällä Pohjantähden alla, III, Porvoo, 1962, lk. 349.

tulnute poole oma ametile vastavalt, tuletades meelde, et "Lunastaja" on öelnud: kes mõõga haaravad, need ka mõõga läbi hukuvad.

Prof. Danielson-Kalmari, kes 1929.a. detsembris oli liikumist kõigest hingest toetanud ja õhutanud, teatas nüüd end "sügavas kurbuses" nägevat, kuhu lapuallikumine välja on jõudnud. "Nii madalale pole Soome riigivõim siiski langedud, et ta nõustuks täitma kokkutulnud jõukude relvaga käes esitatud nõudmisi... Seadusest ... lugupidamine ei luba mässu tegelikke alustajaid karistamata jätta"¹.

Soome ärimeeste ja kaupmeeste ühingud tulid Helsingis kokku nõupidamisele, kus otsustati, et ku praegune olukord veel mõni päev kestab, toob see Soomele kaasa raskeid tagajärgi. Otsusest teatati ka presidendile.

Mäntsälä kõrval olid teisteks lapuallaste koondamine tsentrumiteks Hyväs kylä, Hämeenlinna ja Vanaja. Laupäevaks, 5. märtsiks, olid neisse linnadesse kokkutulnud lapuallased juba laiali läinud. 5. märtsil piirati Mäntsälä valitsusvägede poolt ümber. 7. märtsil lubati mässajail ka sealt rahulikult lahkuda³. Areteeriti K.M. Wallenius, V. Kosola jt. mässu juhid, kokku 102 meest.

09. märtsil 1932 kirjutas "Päevaleht": "Mäntsälä jant on haledalt kokku vajunud nagu tatiseen päikese käes..."⁴. Nii see päriselt ei olnud. Kuigi lapuallikumise juhid vangistati, nende poolt esitatud nõuded valitsuse koosseisu koh-

1 Somersalo, A., op.cit., lk. 30.

2 sealsamas, op.cit., lk. 29.

3 Kaksi vuosikymmentä, lk. 177.

4 "Päevaleht", 9. märtsi 1932.

ta täideti. Sest v. Born ja B. Jalander olid liiga järjekindlalt ja otsustavalt lapuallikumise ning koos sellega fašismi vastu tegutsenud. Soome suurkodanlusele see ei meeldinud, sest lapuallikumisele oldi siiski nii mõndagi võlgu tema teenete eest.

Ernst v. Borni asemel sai siseministriks Soome Kindralstaabi ülem Oesch. Varsti vallandati omalt kohalt ka B. Jalander.

Ajajärgul 1931.a. veebruarist 1932.a. veebruarini jäi lapuallikumine Soome talurahva nõudmistele kitsaks, kunaselle programm ei näinud ette majandusliku abi osutamist talupoegadele süveneva kriisi olukorras. Nii tekkisid remondi- ja kriisiliikumine. Maakondade liikumine ühendas nende liikumiste nõudmised lapuallikumise omadega ning läks veelgi kaugemale. Sellisena ta Soome valitsuselt toetust ei leidnud.

Soome president ja valitsus olid otsustanud kindlasti da kättevõidetud positsiooni mitte minnes kaugemale. Seda nõudis Soome majanduslik olukord, suurkapitalistide kasumid. Seda nõudis ka demokraatlike jõudude aktiveerunud tegevus Soomes. Ning selleparast keelas siseminister Oeschi järglane A. Manner lapuallikumise; selle otsuse kinnitas Soome kõrgem kohus 14. juunil 1935.¹

1 Kaksi vuosikymmentä, lk.178.

V L õ p p s õ n a.

See, mis toimus Soomes 1929. aastast alates lapualiikumise nime all, oli üks osa kogu maailmas kapitalismi üldkriisi esimesel etapil toimunud kodanliku reaktsiooni pealetungist, mille spetsiifiliseks vormiks oli fašism.

Nagu fašismile üldse, oli ka Soome fašismile omane pealetung töölisklassi õigustele antikommunismi lipu all; nationalismi ja demagoogia külvamine laialesse rahvamassidesse, sõja õhutamise Nõukogude Liidu kui esimese sotsialismimaa vastu.

Soome fašismil olid aga ka oma erijooned, mis tegid ta eriti lähedaseks fašismile Eestis.

Fašismi löögijõuks Soomes polnud mitte linna väikekodanlus ja deklasseerunud elemendid nagu Saksamaal ja Itaalias, vaid küla väikekodanlus ja jõukad ning keskmiktalupojad. Selle löögijõu tuumikuks olid 1918.-19. aastate valged veteranid (nagu Eestis Vabadussõdalaste Liit).

Soome fašiseerimisel võitis nagu Eestiski Inglismaa-Skandinaavia orientatsiooniga, demokraatia maskiga varjatud fašism. Vahe oli vaid selles, et Eestis haarasid võimu Saksamaa orientatsiooniga vabadussõdalastest (vapsidest) ette jõudes K. Päts ja Laidoner; Soomes oli lapualiikumine ise P.E. Svinhufvudi presidendikohale tõstnud ning sellelt kõrgelt positsioonilt likvideeris viimane Itaaliale ja Saksamaale apelleerinud lapualiikumise K.M. Walleniuse ja V. Kosola suuna. Sellest tuleneb ka, et Soomes oli fašistlik

diktatuur rohkem ja paremini varjatud kui Eestis.

1. Soomes nagu Eestiski säilis rahvaesindus, sest see, kuna Tema ridades puudus kehtiva korra vastu aktiivselt võitlev rühmitus, oli suurbodanlusele kasulik kui väline demokraatia avaldus.

2. Soomes puudus führung-duce tüüpi diktaator. Riigi eesotsas seisis endiselt president, kellele olid küll laiad volitused, kuid kes oli valitav.

3. Sündmused Teise maailmasõja eel paljastasid, et ka Soome tegelik orientiir oli Saksamaa, kuigi ametlikult oli Soome 1918.a. lõpust orienteerunud Rootsile ja Lääne-Euroopa suurriikidele (eeskätt Inglismaale).

Et lapuallikumine keelati, see oli siiski ka Soome demokraatlike jõudude saavutus, sest varjatud diktatuuri eelistamine suurbodanluse poolt Soomes näitas, et maal olid jõud, keda pidi arvestama. Fasismi vastu üldse (nii avaliku kui ka varjatud diktatuuri võrnis) oli algusest lõpuni üksnes Soome Kommunistlik Partei. SSDP, Soome keskparteide Progressistide Partei ja Maaliit, samuti Rootsi Rahvapartei toetasid varjatud diktatuuri. Rahvuslik Koondus sai lapuallikumise likvideerimise järel hitleri-tüüpi fašistlike organisatsioonide Isamaaline Rahvalikumine (IKL), Soome Rahva Korraldus ja Soome Rahvussotsialistlik Liit loojaks ja inustajaks.¹

Sidemed Saksamaa ja Eestiga jätkusid. Eestisse põgenes lapuallikumise tuntum terrorist K. Eerolainen. 1933.a.

¹ Laatzman, Ed., op.cit., lk. 55.

vangistati ta siin ja anti Soome valitsusele välja. Soomes leidis varjupaiga 1934.a. Eestist põgenenud vaps Sirk jt. Järgmisel aastal aeti Soomes laiali salaorganisatsioon "Siinimust", mis eesti vapside eestvedamisel valmistas ette kodanliku Eesti Vabariigi riigivanema kõrvaldamist.

1934.a. alates võitles SKP resoluutsemalt tööliste ühisrinde loomise eest. 1936. aastal sai tööliste ühisrinne sotsiaaldemokraatide valimisnimekirjade järgi Eduskunda viia viis uut saadikut.

Tööliste ühisrinne polnud aga küllalt tugev selleks, et takistada 1939. aastal uue sõja tekkimist, mida Soome reaktsiooniline kodanlus Nõukogude Liidu vastu oli kaua aega ette valmistanud¹. Loomulikuks jätkuks sellele oli Soome sõttaastumine Saksamaa poolel 1941.a. Nõukogude Liidu vastu.

Teise maailmasõja õppetunde on Soome rahvas tõsiselt arvesse võtnud. See garanteerib Soome demokraatliku arengu-tee ning sõpruse Nõukogude Liiduga tänapäeval.

1 Pessi, V., Oktoobrirevolutsiooni tähtsus Soome iseseisvusele ja töölisklassi vabadusvõitluse arenemisele, Tallinn, 1957, lk. 27.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

1. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tlnn, 1961.
2. Heikkilä, K., Lapualaisuuden muisto ja uuslapualaisuuden kummitus, "Kommunisti", 1950, Nr 6, lk. 367-377.
3. Hirvikallio, P., Tasavallan presidentinvaalit Suomessa 1919-1950, Porvoo-Helsinki, 1958.
4. Ingman, L., Die Lapua - Bauernbewegung in Finland, Helsinki, 1930.
5. Двеналий, Ю., Борьба классов в Финляндии, М.-Л., 1931.
6. Kahra, E., Työttömyys vuosina 1928-36, Helsinki, 1938.
7. Kaján, A., Lapuan nousu, Jyväskylä, 1930.
8. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpoliitikka 1919-39, Historian Aitta, XVI, Porvoo-Helsinki, 1964, (Kaksi vuosikymmentä).
9. Kilpi, S.-K., Sörnäisten tytön vaellusvuodet, Helsinki, 1965.
10. Kipinästä tuli syttyi. SKP muodesta 1918 nykypäivään, Helsinki, 1958.
11. Крастьнъ, Я., Финляндия под игром фашизма, М., 1942.
12. Kuusinen, O.W., Kommunistisen internatsionalen ja sen osastojen tehtävistä, L., 1932.
13. Laaman, Ed., Demokraatia ja diktatuur, Tartu, 1933.
14. L(aosson), M(ax), Fašismi olemusest ja võitlusmeetoditest, "Akadeemia", Nr.2, 1939, lk. 96-104.
15. Linna, V., Täällä Pohjantähden alla, III, Porvoo, 1962.

16. Lundin, Ch.L., Suomi toisessa maailmansodassa, Jyväskylä, 1961.
17. Palmgren, R., Suuri linja Arwidssonista vallenkumouksellisiin sosialistihin, Helsinki, 1948.
18. Parkkari, N., Väkivallan vuodet, Helsinki, 1960.
19. Pessi, V., Oktoobrirevolutsiooni tähtsus Soome iseseisvusele ja töölisklassi vabadusvõitluse arenemisele, Talln, 1957.
20. Pöytäkirja SSD XVI puoluekokouksesta Tampereella 25.-28. V 33, Helsinki, 1934 (Pöytäkirja SSD XVI puoluekokouksesta).
21. Räikkönen, E., Ukko-Pekka kansanmies, Toinen painos, Helsinki, 1937.
22. Salomaa, E., Suuri raha & Isänmaa Co, Huopio, 1961.
23. Somersalo, A., Totuus Mäntsälästä, Toinen painos, Helsinki, 1932.
24. Suomen valtiollinen tila ja SKP:n lähimmät tehtävät SKP:n puoluekonferenssin Päätöslausunto, 1931.
25. Tallgren, A.M., Hetke mõtisklusi, Kultuuri ja teaduse teilt, EÜS "Veljesto", Tartu, 1932, lk. 77-79.
26. Tanner, V., Tarton rauha, sen syntyvaiheet ja vaikeukset, Helsinki, 1949.
27. Tarvel, P., Võimakuu ühiskondliku arengu tegur, "Võim ja vaim", Tartu, 1940, lk. 171-202.
28. Tähti, N., Fasismi ja suomen maas^etu, L., 1935.
29. Вильми, О., Фашизм в Финляндии, Л.-Петрозаводск, 1931.

+

+

+

30. Finland. Geschichte und Gegenwart, Porvoo-Helsinki, 1961.
31. Из истории Коммунистической Партии Финляндии, М., 1960, / Из ист. КПФ/.
32. Korhonen, A., Suomen historian käsikirja, Jälkimmäinen osa, Porvoo-Helsinki, 1949.
33. Kuosa, T., Jokamiehen Suomen Historia, Porvoo-Helsinki, 1963.
34. Lindeqvist, K.O., Suomen historia, Kolmas painos, Helsinki, 1926.

Periodika.

1. "Akadeemia", 1937, 1938, 1939.
2. "Kommunisti", 1950.
3. "Päevaleht", 1929, 1930, 1931, 1932.
4. "Soihtu", 1931, 1932.
5. "Suomen Sosialidemokraatti", 1929, 1930, 1931, 1932.
6. "Suomen Tilastollinen Vuosikirja", 1930, 1932 (STV)
7. "Vabä Maa", 1929, 1930.

Фашистское лапуаское движение в Финляндии и борьба
финских демократических сил против него.

Резюме

Фашизм — открытая террористическая диктатура самых реакционных, шовинистических и империалистических элементов финансового капитала — выступил на арену истории с начавшимся общим кризисом капитализма, когда господствующая буржуазия уже не была в состоянии сохранить свою власть при помощи обычных "демократических" средств.

Чтобы сохранить свои прибыли в условиях мирового экономического кризиса финская буржуазия, как и буржуазия в других странах, видела выход в переложении трудностей на плечи рабочих. Для этого нужно было установить фашистскую диктатуру, сконцентрировать и направить все реакционные силы страны против пролетариата и его авангарда — Коммунистической партии Финляндии (КПФ), которая разоблачала политику финской буржуазии и спланивала трудящихся для борьбы против фашизма.

На помощь крупной буржуазии Финляндии пришло возникшее в Финляндии в ноябре 1929 года лапуаское движение, или так называемое патриотическое движение крестьян.

Чтобы использовать это движение в своих интересах, под руководством финских банкиров и лесопромышленников была создана 15-16 марта 1930 года организация "Финский замок" ("Suomen Lukko"). Она была направлена против легальных левых рабочих организаций и левой рабочей прессы. "Финский замок" требовал также изгнания представителей Партии Рабочих и Мелких землевладельцев из сейма Финляндии (**Eduskunta**). Она действовала

под защитой президента и правительства Финляндии. Опираясь на лапуаское движение крупная финская буржуазия добилась в конце 1930 года принятия сеймом ряда законов, направленных против левого рабочего движения. При помощи лапуасцев на местах левое рабочее движение было всюду разгромлено. Этим была парализована легальная база деятельности подпольной КПФ и сама партия была невероятно ослаблена постоянными гонениями и арестами ее членов.

Покончив с коммунизмом, лапуасцы выступили, начиная с осени 1930 года с новым лозунгом антимарксизма, под которым они стали нападать на демократические силы страны, прежде всего на Социал-Демократическую партию Финляндии (СДПФ) и либеральную буржуазию. Ряд известных представителей последних подверглись гонению лапуасцами. Это вызвало волну возмущения среди демократически настроенных ученых и других элементов Финляндии, а также других стран. Финскому правительству отказали во внешнем займе, в котором финская буржуазия в условиях экономического кризиса крайне нуждалась. Отказ мотивировался беспорядками в Финляндии.

Президент Финляндии — с февраля 1931 года П.Э.Свинхувуд и правительство Финляндии, по существу фашистское, учтя внешнее и внутреннее политическое положение страны и то, что лапуаское движение выполнило уже задачу фашизации Финляндии, начало теперь ограничивать его под предлогом защиты демократии.

Руководители лапуаского движения потребовали от правительства принятия новых решительных мер против демократии. Но чем яснее проявлялась фашистская сущность движения, тем больше отворачивались от него слепо втянутые в движение народные массы.

В марте 1932 года правительством была подавлена попытка открытого фашистского переворота лапуасцев, так называемый бунт в Мянтсяля. Лапуаское движение было официально запрещено в

1935 году. Верные своим идеям лапуасцы засели в разных, гитлеровского толка фашистских организациях Финляндии.

Фашистская внутренняя и внешняя политика правительственных кругов Финляндии привела страну в 1939 году к войне с Советским Союзом, а в 1941 году она стала союзником гитлеровской Германии.

Только после поражения фашизма во Второй мировой войне Финляндия встала на путь мирного демократического развития и дружбы с социалистическим лагерем мира.

S i s u k o r d

	lk.
I Sissejuhatus	1
II Fašistliku lapuallikumise tekkimine ja esimene periood	9
III Lapuallikumise osa Soome fašiseerumisel ja demokraatliku jõudude võitlus 1930.a. teisel poolel ja 1931.a. alguses	43
IV Lapuallikumise likvideerimise peapõhjused	68
V Lõppsõna	88
VI Kasutatud kirjandus	91
VII Фашистское лапуаское движение в Финляндии и борь- ба финских демократических сил против него. Ре- зюме	94